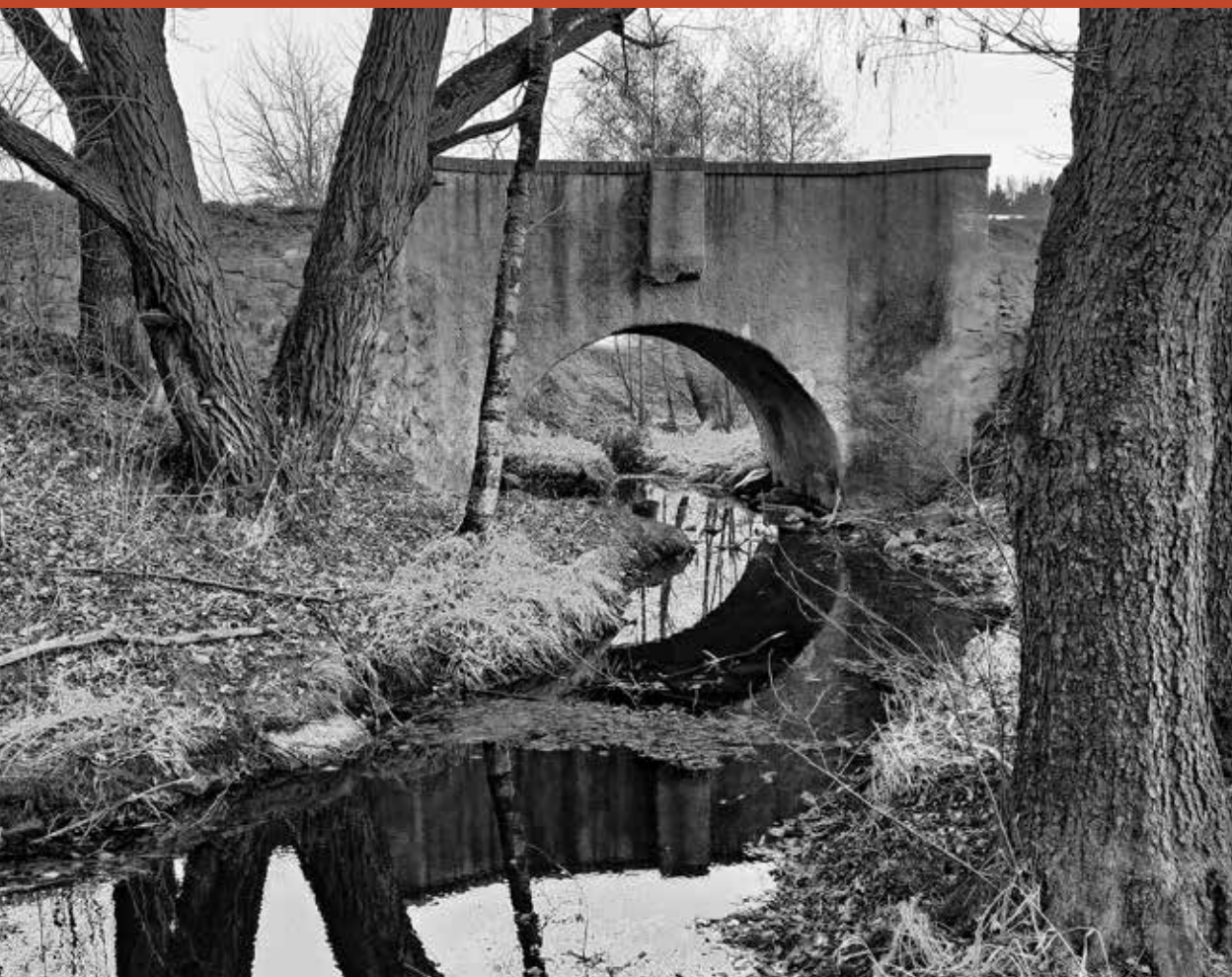

Jižní Čechy
3/2024/2

Památky

Obsah

ČLÁNKY A STUDIE

- 5 Plavení dřeva na Novohradsku ve světle meziválečných plavebních programů a reliktnů dochovaných v krajině | *Aleš Vyskočil, Jaromír Florian, Zbyněk Sviták, Michal Bureš*
- 47 Rechle nejsou krytá lávka. Historie a podoba plavebního zařízení na příkladu rechlí Ponholz v Blansku u Kaplice | *Jarmila Hansová*
- 92 Schwarzenberská obnova zříceniny hradu Vítkův Kámen | *Jiří Havlice*
- 106 Devastace Staroměstského hřbitova v Českých Budějovicích a památkářské snahy o jeho záchranu v letech 1940–1957 | *Martin Gaži*

ZE SVĚTA PAMÁTEK

Prohlášené kulturní památky

- 137 Kulturní památky nově prohlášené v letech 2022 a 2023 | *Jana Štorková*

Lidé za památkami

- 155 Kdo a proč zachraňuje nemovité kulturní památky? Obnova výletní restaurace Rudolfovo u Jindřichova Hradce | *Peter Chvojka*

Zprávy

- 162 Kulturně společenské centrum „Port 1560“ v Českém Krumlově | *Alena Vinařová*
- 164 Nález a restaurování dvoulodního sálu městského panského sídla (vdovského sídla Anny z Roggendorfu) v Českém Krumlově | *Roman Lavička*
- 166 Nález a restaurování nástěnných maleb v kostele sv. Havla v Čejeticích | *Roman Lavička*
- 169 Záchrana a rekonstrukce tzv. záměčku Terezínovo v Albeři u Nové Bystřice | *Hana Novotná*
- 171 Oprava silničního mostu přes řeku Malši pod Římovem | *Václav Hájek*
- 173 Sporný projekt přístavby v areálu milevského kláštera | *Martin Gaži*

Plavení dřeva na Novohradsku ve světle meziválečných plavebních programů a reliktů dochovaných v krajině

Timber Floating in Nové Hradý Region in the Light of Interwar Floating Programmes and Material Remnants Preserved in the Landscape

Aleš Vyskočil – Jaromír Florian – Zbyněk Sviták – Michal Bureš

Abstrakt: Splavování dřeva mělo na Novohradsku staletou tradici. Dřevo z pohraničních lesních hvozdů bylo plaveno po místních vodotečích. Dřevoplavební osu tvořily Pohořský potok, říčka Černá a řeka Malše. Ve vyšších polohách ovšem pro tuto aktivitu nebyl dostatek vody ani příhodné profily toků. Majitelé panství – Buquoyové – tento problém vyřešili účelovým nadleпšováním průtoku podle projektu J. F. Riemera, který pomocí důmyslného systému klauz a úpravy toků umožnil splavování volného polenového dřeva i dlouhé kulatiny svázané do vorů, což z novohradské soustavy činí evropský unikát. Buquoyové tento technologicky vyspělý systém využívali od konce 18. století až do druhé světové války. Cílem interdisciplinární studie je zmapovat průběh plavení dřeva, primárně krátkého polenového, na základě mimo jiné dosud nevyužitých archivních pramenů a zhodnotit stav zachování jednotlivých dřevoplavebních objektů a jejich památkový potenciál.

Klíčová slova: plavení dřeva; klauzy; Buquoyové; Novohradsko; 19. a 20. století; relikt v krajině; památková péče

Recenzovaný odborný článek vznikl v rámci plnění grantového projektu NAKI III „Komplexní přístupy k identifikaci, ochraně a údržbě historických systémů retence a distribuce vody v horských oblastech České republiky s ohledem na památkovou péči“, kódové označení projektu DH23P03OVV007.

Abstract: Timber floating has had an impact on the Nové Hradý region for centuries. The wood from the border forests was floated on local watercourses. The axis of timber navigation consisted of the Pohořský brook and the Černá and Malše rivers. However, there were no suitable stream profiles or enough water at higher altitudes to carry out this process. The Buquoyas, the owners of the Nové Hradý estate, solved the problem by improving the flow rate based on the project of Johann Franz Riemer, who used an ingenious system of splash dams and stream modifications to enable both, free as well as long logs be tied into rafts, which has made the Nové Hradý system unique in Europe. The Buquoyas made use of this technologically advanced system from the end of the 18th century until the Second World War years. The aim of this interdisciplinary study is to map the course of timber floating, primarily short logs, based, among other things, on previously untapped archival sources and to assess the existence of individual timber floating sites and their heritage potential.

Keywords: timber floating, splash dams, the Buquoyas, the Nové Hradý region, 19th and 20th century, material remnants in the landscape, heritage protection

The article was written in the framework of the NAKI III grant project “Complex approaches to the identification, protection and maintenance of historical water retention and distribution systems in mountain areas of the Czech Republic with regard to heritage conservation”, project code DH23P03OVV007.

Říční systém umožňoval v Čechách splavování dřeva od nepaměti. Klíčovou tepnu představovala Vltava se svými přítoky – Malší, Lužnicí, Otavou, Sázavou a Berounkou – a také Labe se svými přítoky. Příhodné terénní podmínky, lesy v okolí jednotlivých toků, související komunikační infrastruktura a dostatečně velká sídla coby odbytiště polenového i stavebního dřeva dohromady vytvářely ekonomicky smysluplnou vazbu mezi poptávkou a nabídkou. S plavením dřeva souvisely také úpravy

jednotlivých toků, aby se transport umožnil i z těch nejvzdálenějších pohraničních hvozdu. Za počátek systematické a koordinované práce na splavňování problematických a dosud nepřilíši využívaných úseků, především horních pasáží řek, můžeme označit první polovinu 18. století. Je to rovněž období, ve kterém řada nejvyšších výnosů kodifikovala pravidla pro výběr mýta, péči o les a plavení na řekách a zaváděla profesionální výkon správy. Vltava a také dolní toky dalších velkých řek byly pro voroplavbu využívány již ve středověku, nicméně až během druhé poloviny 18. století získal úsek od Českých Budějovic ku Praze podobu kontinuální vodní cesty vhodné k této formě dopravy. Tehdy provedené úpravy vtiskly řece tvář, která přetrvala až do výstavby přehradních nádrží, jež plavební řemeslo ukončily. Zlepšení prostupnosti hlavního českého toku a obecné zvýšení poptávky po dřevu posílilo zájem majitelů obrovských jihočeských lesních komplexů o využití jejich potenciálu. Schwarzenbergové pro tyto účely splavnili Blanici a horní tok Vltavy (problematickou pasáží zůstala Čertova stěna), zatímco Buquoyové postupně vybudovali funkční plavební soustavu na Malši a jejích přítocích. Těmito odvážnými realizacemi se zpřístupnily další „nevyčerpatelné“ zdroje dřevní hmoty, které saturovaly potřeby velkých měst na Vltavě a Labi a později obrovskou poptávku říšských (evropských) podnikatelů. Vybudováním „vídeňského“ (schwarzenberského) kanálu si Schwarzenbergové jako odbytiště navíc otevřeli dunajský prostor.¹

Jednou z nejdůležitějších oblastí, odkud ke konzumentům putovalo „dlouhé“ stavební i „krátké“ polenové dřevo, byly buquoyové pomezí lesy v okolí Nových Hradů, jež se staly centrem této oblasti. Původem francouzský rod Buquoyů získal novohradské panství krátce před bitvou na Bílé hoře za vojenskou pomoc a jako kompenzaci za finance poskytnuté císaři Ferdinandu II. S Novými Hrady přešly do majetku rodu souběžně ještě panství Rožmberk a Libějovice.² Konfiskát po Švambercích, později prohlášený za fideikomisní zboží, rod udržel, s výjimkou Libějovic, až do roku 1945, kdy mu byl majetek zestátněn. Panství Nové Hrady náleželo mezi nejrozsáhlejší jihočeské domény. Jeho hodnotu významně poškodila až prvorepubliková pozemková reforma. Původním majitelům sice bylo ze záboru vráceno 11 405 ha ze 16 272 ha celkové výměry, ale tuto navrácenou část z více než 90 % tvořily lesy. Čistě zemědělský (pěstitelský) rozměr podnikání utrpěl. Z potravinářských provozů se udržely pivovary v Údolí a Kaplici stejně jako lihovar v Údolí. Ve výrobě pokračovaly cihelny ve Zdíkách, Štiptoně, Janovce a Leopoldově, pily v Leopoldově a Třebíčce (Sankt Gabriela) a elektrárna v Nových Hradech. V sedmdesátých letech 19. století ovšem polesný Ignaz Hajek vyjmenoval mnohem více dřevozpracujících provozů a také těch, jež byly závislé na palivovém dříví. Uváděl sklárny ve Skelné Huti, Stříbrných Hutích, Černém Údolí a Jiříkově Údolí, pily v Jakuli a Třebíčce, dehtárny v Hranickém a Těšínovském revíru, šindelovny v Terčíně údolí, Petříkově, Leopoldově, cihelny ve Štiptoně, Jiříkově Údolí, Janovce, Ponholzi (u Blanska), Zdíkách, Černém Údolí, a mimoto sklady dřeva v Kapinosu, Ponholzi, Benešově nad Černou a Českých Budějovicích. Do svého zániku v roce 1870 patřila mezi přední konzumenty místního dřeva vysoká pec Gabriela v Třebíčce u Benešova nad Černou, nejstarší (1770) a největší huť Novohradska (později byla v blízkosti hutě zřízena z válcovny plechu pila, respektive šindelovna). Mimochodem v celkovém objemu dřeva, tehdy vytěženém v novohradských revírech, převažovalo palivové nad užitkovým v poměru 60 : 40. Koncem 19. století evidovaly přehledy na novohradském velkostatku tři pronajaté šindelovny v Terčíně údolí a tři pily v režii majitelů. Je tedy evidentní, že se počet provozů snižoval, přičemž se redukovala i jejich původně pestrá skladba. Zbylé provozy ovšem

1 K plavení dřeva v jihočeském prostoru nekomplexněji etnografická práce SCHEUFLEER, Vladimír – ŠOLC, Václav, *Voroplavba na jihočeských tocích*, Praha 1970. Později byla vydána v upravené verzi bez poznámek: SCHEUFLEER, Vladimír – ŠOLC, Václav, *Já jsem plavec od vody. Historie jihočeské voroplavby*, České Budějovice 1986. Ke schwarzenberskému splavování např. HLADÍK, Hynek, *Schwarzenberský plavební kanál v zrcadle historických dokumentů*, [Vimperk] 2021, a řada dalších prací téhož autora.

2 TEICHL, Anton, *Geschichte der Stadt Gratzen mit theilweiser Berücksichtigung der Herrschaft Gratzen*, Gratzen 1888, s. 47–49, 57.

ekonomicky stále profitovaly, ať se již jednalo o objekty provozované v režii samotných majitelů, či pronajaté.³

Vytvoření představy o ročním výkonu dřevozpracujících provozů umožňuje statistika uveřejněná v roce 1894. Tehdy velkostatek vyprodukoval 46 000 metrů kmenů, 10 000 prken, 220 000 šindelů, 27 000 tyček, 41 000 latí a 222 věder dehtu.⁴ Ačkoliv jeho produkce klesala, uchovávalo si dřevo svůj obchodní (vývozní) význam. V buquoy-ské režii proudilo na trhy až do období druhé světové války. Jeho transport z vyšších poloh a od zpracovatelských provozů do českobudějovické nížiny umožňoval důmyslný plavební systém, fungující nepřetržitě od konce 18. století.

Hustě zalesněné novohradské území bylo po staletí využíváno standardním způsobem – jako lovecký revír a zdroj dřevní hmoty. Víceméně nahodile získávané dřevo sloužilo pro potřeby místních hospodářských provozů jako palivo i stavební materiál. Koordinované a masové vytěžování dřeva dlouho limitovala nepřístupnost pohraničního horského terénu. Na počátku velkokapacitního novohradského lesního podnikání stálo zvyšování poptávky po dřevu, k němuž v českých zemích docházelo od poloviny 18. století. Majitelé panství vnímali, že se ze dřeva stává vyhledávaný artikl a významná obchodní komodita. Museli ovšem vyřešit otázku, jak jej dostat z regionu. Po opuštění úvah o účasti na plánu propojení Vltavy a Dunaje, který v některých variantách počítal i s novohradským panstvím, shledali jako nejvhodnější napojení pouze na vnitrozemskou, tedy vltavskou dopravní tepnu. Technicky schůdným a rentabilním řešením se ukázalo splavnění vodní osy: Pohořský potok – říčka Černá – řeka Malše. První návrhy na transfer dřeva z vyšších a obtížně přístupných míst majitelé panství zavrhlí. Akceptovali až projekt Johanna Franze Riemera z roku 1761. Riemer do svého návrhu zakomponoval klíčový technologický prvek soustavy – klauzurní rybníky⁵ – s nimiž přišel již jeho předchůdce Franz Karl Berner. Oproti němu ovšem ve svém plánu počítal nejen s volným plavením dřeva, nýbrž také s voroplavbou, což Buquoyům dávalo větší ekonomický smysl. Pro tento účel bylo nicméně nezbytné splavnit Černou a Pohořský potok, což obnášelo čištění a regulování koryt, rekonstrukci stávajících a výstavbu nových vodohospodářských objektů (zejména jezů a rechlí), stejně jako budování nezbytné infrastruktury (vaziště, skladiště, síť lesních cest v návaznosti na členění revírů, aby na vodotečích mohla být prováděna plavba polenového dřeva i dlouhých kmenů). Na přelomu 19. a 20. století se systém podařilo zdokonalit díky úsilí lesníka Theodora Wagnera. V první fázi, v letech 1777–1783, byl systém nachystán na volnou plavbu dřeva (na jaře 1783 se do Českých Budějovic splavilo prvních 1 232 sáhů palivového dřeva) a následně upravován pro voroplavbu i ve výše položených úsecích Černé a Pohořského potoka.⁶ Realizováním voroplavby i na takto úzkých a málo kapacitních tocích se buquoy-ská soustava zařadila k technickým unikátům v rámci celé Evropy. A výjimečná byla i mezi splavovacími oblastmi Čech, neboť na rozdíl od nich využívala princip umělého regulování výšky vodní hladiny.⁷

3 HAJEK, Ignaz, *Statistische und topographische Beschreibung der hochgräf. Georg v. Buquoy'schen Forste der Domäne Gratzen in Böhmen nebst Beschreibung und chartagrafischer Darstellung der v. böhmischen Forstvereine am 3. August 1874 unternommenen Exkursionstour*, Prag 1874, s. 8–9; LUSTIG, Rudolf – SVĚTNIČKA, František, *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1933, s. 236–237; VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, Praha 1930, s. 218–220. K železné huti více MYŠKA, Milan, Zaniklá jihočeská huť Gabriela 1770–1870, *Jihočeský sborník historický*, 1981, roč. 50, s. 261–270. K detailní lokalizaci vysoké pece a dalších provozů v zóně Třebíčko přesněji Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Český Krumlov, fond Okresní úřad Kaplice (dále jen OÚ Kaplice), kart. č. 17, spis sign. 11 54/14.

4 TITTEL, Hynek, *Schematismus velkostatků v Království českém*, Praha 1894, s. 85–88.

5 Ze stylistických důvodů užíváme synonymně termíny rybník (vychází z německé původní terminologie, bez tradiční hospodářské funkce), rezervoár, nádrž či klauza.

6 Zkušební plavení vorů však probíhalo již od roku 1781. K tomu Státní oblastní archiv v Třeboni, odd. Třeboň (dále jen SOA v Třeboni, odd. Třeboň), fond Velkostatky (dále jen Vs) Nové Hradky, nezprac., oddíl voroplavba.

7 SCHEUFLE, V. – ŠOLC, V., *Voroplavba*, s. 18–20; WAGNER, Theodor, *Statistisch-topographische Beschreibung der Forste der Karl Graf von Buquoy'schen Fideikommiß-Herrschaft Gratzen (Böhmen)*, Gratzen 1913, s. 17–18. Ke vzniku voroplavby na panství více viz RIEGGER, Joseph Anton, *Skizze einer statistischen Landeskunde Böhmens, Einige Beilagen zum II. Heftchen*, Leipzig – Prag 1794/95, s. 21–32.

Obr. 1. Černá, výdřeva (tzv. epis) pod bývalým Leberhartským rezervoárem nedaleko osady Žofín, stav před velkými povodněmi, foto: Michal Bureš, květen 2002

Součinnost projektanta Riemera, snad také i pozdějšího stavitele šumavských plavebních kanálů Josefa Rosenauera a majitelů panství, zejména Johanna Nepomuka Buquoye (1741–1803), posunulo Novohradsko do nové éry. Využití potenciálu novohradských lesů neznamenal jen posun ve skladbě podnikatelských aktivit majitelů, ale také proměnu neprostupných a lidmi dosud řídce osídlených hvozdu v kulturní krajinu se sítí zcela nových horských sídel. Toponyma Janovy Hutě, Janova Ves, Pavlína, Ludvické Hory, Leopoldov, Jiříce, Terčí Huť, Terčí Dvůr, Bonaventura (Skelná Huť) nebo Nepomuk dokládají kolonizační aktivitu majitelů panství, stejně jako na ni odkazují i pojmenování některých místních rybníků – Gabriel, Jánský, Vaux (dnes Velebil), Buquoy (Kačák), Karolinský, Langval ad. Osad bylo ovšem na Novohradsku během 18. století založeno více: na říčce Černá třeba Zlatá Ktiš, Černé Údolí, Javory, na Pohořském potoce Uhliště, na Lužném potoce Malý Jindřichov a Starý Holand aj.⁸ Řada nově vytyčených sklářských, vorařských či dřevorubeckých osad ovšem po roce 1945 v důsledku radikálních celospolečenských změn zanikla.

Riemerův plán byl realizován v poměrně krátkém čase. Systém sestával ze sedmi klauz (klauzurních rybníků), které podle potřeby nadlepšovaly vodu a umožňovaly koordinované splavování dřeva. Kromě zaniklého Tisového rybníku a Leberhartského rezervoáru slouží dodnes všechny klauzy jako vodní nádrže. I přes možnost nadlepšovat průtok v jednotlivých tocích bylo nezbytné provést na vodotečích rozličné úpravy. Koryta byla rozšiřována, napřimována, dlážděna či pískována. V mírných pasážích se instalovala dřevěná pažení (např. u loveckého zámku Žofín, obr. 1) a kamenné zídky (v Benešově, také místy na Huťském a Pohořském potoce, obr. 2). Břehy byly obkládány plochými kameny, fixovanými pod hladinou vodorovnými trámy (na Černé, před soutokem Černé a Pohořského potoka, obr. 3). Kamenné bloky byly využity pod Ktiš

8 TEICHL, A., *Geschichte*, s. 61; WAGNER, T., *Statistisch-topographische Beschreibung*, s. 15; KOBLASA, Pavel, *Buquoyové. Stručné dějiny rodu*, České Budějovice 2002, s. 27–29; BUREŠ, Michal – PAŘEZ, Jan, *Plavení dřeva*, in: *Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život*, DUDÁK, Vladislav (ed.), Praha 2006, s. 679.

Obr. 2. Pohořský potok, kamenné opevnění břehu navazující na pozůstatky mostku v níže položených partiích zaniklé vsi Jiřice nedaleko Baronova mostu, nad hladinu potoka vyvýšená kamenná zeď, snad opevnění pro případ vzduté hladiny při umělé povodňové vlně, foto: Michal Bureš, duben 2023

Obr. 3. Černá, kamenné obezdění břehů ukotvené na dřevěné trámy uložené souběžně s tokem pod hladinou vody na 12 kilometru, foto: Jan Pařez, květen 2003

Obr. 4. Pod nádrží Zlatá Ktiš, ohbí toku precizně vystavěné z opracovaných kamenných kvádrů odhalené vodou protržené hráze, dnes je zdívo opět z větší části zarostlé vegetací, foto: Michal Bureš, květen 2003

Obr. 5. Pohořský potok, dno upravené výdřevou pro potřeby plavení prámů v místech největšího spádu pod Baronovým mostem, konstrukce ve stavu porušeném povodněmi, foto: Jan Pařez, srpen 2003

(obr. 4) a pod Soběnovskou nádrží jsou relikty úprav patrné dodnes. Koryto Pohořského potoka bylo v místě největšího spádu (pod Baronovým mostem) upraveno až do umělé podoby. Mělké dno bylo vyloženo trámy v podobě skluzů upevněných na dřevěné rošty v několikasetmetrových úsecích, které umožňovaly plavení vorů (obr. 5). Dřevěné rošty se nacházejí i ve vorové propusti na Soběnovské nádrží, ale zhotoveny byly až v roce 1924.⁹ Kvůli voroplavbě proběhly regulační práce na říčce Černé od Černého Údolí až po soutok s Malší a na Pohořském potoce od Baronova mostu po soutok s Černou. Zpočátku se splavovalo jen polenové dřevo o délce tří stop (cca 90 cm)¹⁰ a ročním objemu 15–20 000 sáhů (cca 50–70 000 prostorových metrů, dále jen prfm), později v blocích (vorech) 3 sáhy dlouhých (cca 5,7 m). Od roku 1783 byla voroplavba v pramenech možná od Terčího Dvora na Pohořském potoce až do Českých Budějovic, kde se Malše vlévala

9 KOVÁŘ, Daniel – MÖRTL, Pavel, *Technické památky*, in: *Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život*, DUDÁK, Vladislav (ed.), Praha 2006, s. 551; BUREŠ, Michal – PAŘEZ, Jan, *Plavení dřeva*, s. 681–683. Vodoprávní kolaudace voroplavebního kanálu u Soběnovské nádrže v Děkaných Skalínách (jejímž investorem byl Zemský správní výbor v Praze) ze dne 3. 7. 1924 se o instalaci dřevěných roštů nezmínila (snad proto, že to byla již běžná, zavedená praxe?). Ostatně v rámci kolaudace se řešila mnohem důležitější témata. Zástupce buquoyského velkostatku konstatoval, že profil tohoto kanálu velmi ztěžuje proplutí vorů a bohužel se neobešel bez těžkých úrazů zkušených plavců s následkem trvalé pracovní neschopnosti. Průplav vorů se oproti předchozímu stavu prodlužoval o dlouhé hodiny, čímž se i značně prodražoval. Mnohem větší spotřeba vody pak vystačila jen na jednu voroplavbu o 12 prámech, zatímco před stavbou Soběnovské nádrže se uskutečňovaly dvě voroplavby o 15 a 18 prámech. Též plavení polínek se značně zpomalovalo. Zemský správní výbor navrhl drobné stavební úpravy kanálu s tím, že za obtížné proplouvání vorů bude velkostatku vyplácet dočasnou finanční kompenzaci; zároveň vyjádřil přesvědčení, že za pomoci dělníka, odstrkujícího vory od problematické strany, je možné vést vory kanálem bez potíží. Velkostatek tento návrh přijal (SOKa Český Krumlov, fond OÚ Kaplice – vodní kniha, nezprac., č. přírůstku 32/00, balík č. 6).

10 Počítáno v dolnorakouských (vídeňských) mírách. Srov. SAZENHOFEN, Carl-Josef von, *Handwerks-fibel. Flösserei und Trift*, München 1980, s. 129–130.

Obr. 6. Vaziště Baronův most v mělkém údolí Pohořského potoka, místo zúžení údolí před zvýšením spádu Pohořského potoka, kde byl umístěn Baronův jez (Baronwehr), dnes zachovaný v podobě torzálního zdi, foto: Michal Bureš, duben 2023

do Vltavy. V devadesátých letech 18. století se splavování v menších blocích posunulo až k Baronovu mostu, kde se nacházelo nejvýše položené vaziště (obr. 6). V té době byl pro volnou plavbu dřeva uzpůsoben také Huťský potok (obr. 7). Nová regulace toků v letech 1861–1864 umožnila od vaziště Mittlere Zeughüttewehr¹¹ (níže pod Baronovým mostem, obr. 8) splavování vorů (pramenů) až o délce 70 sáhů (cca 133 m). Další vaziště se nacházela v Leopoldově (obr. 9), u Pohorské Vsi pod Terčím Dvorem (obr. 10), v Ličově (obr. 11), kde se prameny převazovaly na větší délku (až 80 sáhů, cca 152 m), dále u papírenského jezu (nad Blanskem) a na Malši pak u Výhně. Na počátku 20. století byla vaziště, s výjimkou těch u Baronova mostu a papírny, v majetku země. Vzhledem k úzkému profilu využívaných toků měly prameny jen poloviční šířku (cca 2,5–3 m) a netradiční tvar. Na standardní vltavský rozměr se vázaly až v Českých Budějovicích. Poslední úsek tzv. budějovické plavby, tedy řeku Malši, již zpravidla obsluhovaly jiné posádky než ty z horních toků. Místem, kde docházelo ke střídání vorařů, býval papírenský jez nad ústím Černé do Malše.¹²

Součástí celého systému až po ústí Malše do Vltavy bylo 17 jezů s otevíracími vraty, jejichž údržbu měli na starosti mlynáři. V souvislosti s regulací v šedesátých letech 19. století se uvádělo 14 jezů s 10 propustmi 14–16 stop (cca 4,4–5 m) širokými. Pro zachytávání volně plovoucího dřeva byly instalovány rechle, a to na říčce Černé v Třebíčku a u Blanska (Ponholz), stejně jako na Malši u Plavu a před Českými Budějovicemi při Červeném Dvoře.¹³

¹¹ Český topografický ekvivalent se nepodařilo dohledat. Je pravděpodobné, že vůbec neexistuje.

¹² HAJEK, I., *Statistische und topographische Beschreibung*, s. 8; WAGNER, Theodor, *Entstehung, Wesen und Betrieb der auf der Exzellenz Karl Graf Buquoyschen Domäne Gratzen in Böhmen bestehenden künstlichen Trift und Flößerei des Brenn- und Rundholzes*, Wien 1904, s. 10–11; SCHEUFLEDER, V. – ŠOLC, V., *Já jsem plavec*, s. 46–47, 57; SOKA Český Krumlov, fond OÚ Kaplice, kart. č. 17, protokol o pochůzce podél Pohořského potoka a Černé ve dnech 17. až 19. září 1877.

¹³ WAGNER, T., *Entstehung*, s. 6, 10–14; GALLAŠ, Karel Edvard, *Die Regulierung der Flüsse Böhmens und ihre volkswirtschaftliche Bedeutung*, Prag 1871, s. 12.

Obr. 7. Huťský potok, kamenná úprava ve střední pasáži toku, dolní část toku u Žofína před soutokem s Černou upravená výdřevou, foto: Michal Bureš, červenec 2024

Obr. 8. Mittlere Zeughütten, pozůstatky horního mostu (v popředí snímku), vaziště se pravděpodobně nacházelo po toku za tímto mostem, jez zadržující vodu pro vaziště se nepodařilo identifikovat, foto: Michal Bureš, červenec 2024

Obr. 9. Leopoldov, vaziště identifikované podle dobové pohlednice z přelomu 19. a 20. století, jez i úpravy toku dodnes relativně dobře dochované, foto: Michal Bureš, červenec 2024

Obr. 10. U Pohorské Vsi pod Terčím Dvorem, vaziště zvané Migal, dobře zachovaná morfologie terénu včetně blížky a Migalského jezu (Migalwehr), foto: Michal Bureš, duben 2022

Obr. 11. Černá, vaziště v širokém údolí před vsí Ličov, pozůstatky Thurnova jezu (Thurnwehr) zvyšujícího hladinu řeky pro vázání prámů, foto: Michal Bureš, červenec 2024

Voroplavba se zpočátku potýkala s nízkou rentabilitou. Malý objem splavovaného dřeva nemohl prvotní investice vyrovnat. Splavování až do Českých Budějovic Buquoyové provozovali ve vlastní režii, následné plavení po Vltavě propachtovávali (např. Vojtěchu Lannovi v 1. polovině 19. století). Po celé trase až do Prahy měli své podniky: sklad dřeva v Českých Budějovicích (1807), správní budovu a dřevník na úložišti v Týně nad Vltavou (1793), skladiště a plovoucí rechle na Vltavě v Davli před soutokem se Sázavou a skladiště na pražském Újezdě. Objem dřeva určeného k prodeji postupně narůstal. Zatímco v devadesátých letech 18. století statistiky dokládaly 30 pramenů ročně, ve dvacátých letech 19. století to již bylo 40–60 pramenů.¹⁴ Pro zvýšení efektivity se na vorech přepravovalo také další zboží či zpracované dřevo (prkna, šindele apod.). Od poloviny 19. století se vykazovalo průměrně 50 pramenů.¹⁵ Voroplavbě na Malši a přítocích pomohlo ke stabilizaci provozu prohlášení těchto úseků za zemské toky, k čemuž se od poloviny 19. století vázala možnost využívat zemské dotace v závislosti na hospodářské důležitosti toku. Do zemské péče byla přejata celá novohradská voroplavební osa od Migalského jezu (Migalwehr) u Pohorské Vsi na Pohořském potoce až po řeku Malši. Na vodoteče s volnou plavbou dřeva se dotační nabídky nevztahovaly. V případě zdejšího regionu museli tedy provozní náklady nadále hradit výhradně Buquoyové. Týkalo se to i ostatních menších toků (potoků) a říčky Černé nad soutokem s Pohořským potokem, stejně jako úseku Pohořského potoka mezi Baronovým mostem a Migalským jezem, jenž byl jinak upravený i pro plavbu vorů. V tomto duchu již byly děleny náklady na regulaci toků v šedesátých letech 19. století.¹⁶ V Novohradských horách se nicméně i nadále volné dřevo splavovalo a toky až po českobudějovický uzel byly využívány pro kombinované splavování vorů i volného, kratšího dřeva. Dále po Vltavě to však od

14 Novohradský pramen = cca 30 vorových tabulí po 12 kládách. Lišil se od tzv. vltavského pramene.

15 SCHEUFELER, V. – ŠOLC, V., *Voroplavba*, s. 30, 33–34; BUREŠ, M. – PAŘEZ, J., *Plavení dřeva*, s. 680; ŽÁKAVEC, Theodor, *Lanna. Příspěvek k dějinám hospodářského vývoje v Čechách a v Československu*, Praha 1936, s. 21, 82, 213.

16 GALLAŠ, K. E., *Die Regulierung*, s. 5, 12; HAJEK, I., *Statistische und topographische Beschreibung*, s. 8; SOKA Český Krumlov, OÚ Kaplice, kart. č. 17, Pohořský potok a Černá – pochůzka 1877–1878.

roku 1865 možné nebylo, neboť tento způsob transportu byl vyhodnocen jako hrozba pro voroplavbu a pohyb říčních lodí. Tou dobou ovšem jihočeskou říční voroplavbu ovládly specializované firmy Vojtěcha Lanny, Vojtěcha Rennera či Vincence Bubeníčka (později je vystřídaly nadnárodní a zahraniční podniky), kterým velkostatky, s výjimkou schwarzenberských, konkurovaly jen stěží. Buquoyové na tuto skutečnost reagovali tím, že dřevo splavovali jen do Českých Budějovic, respektive do svého přístavního skladu (*Flosshafen*) v Červeném Dvoře a zde je přímo prodávali zájemcům. Buquoyové splavovací aktivity tedy po polovině 19. století získaly čistě regionální rozměr.¹⁷ Existují ovšem doklady, že pronajímali části, nebo i celý svůj plavební systém Pohořský potok – Malše. Jistě k tomu došlo v šedesátých letech, kdy se dohodli s plavební společností Vincence Bubeníčka.¹⁸

Vrcholné období říčního splavování nastalo ve druhé polovině 19. století a trvalo až do vypuknutí první světové války. Co do objemu kulminovala voroplavba v Čechách v roce 1906, v němž bylo splaveno 593 770 m³ dřeva. V této souvislosti si můžeme udělat představu o podílu Malše a jejích přítoků na tomto segmentu lesního hospodářství, který se udržel i během meziválečné éry, byť celkové objemy splaveného dřeva předválečných časů již nikdy nedosáhly. Prim hrála pochopitelně Vltava s podílem pohybujícím se mezi 35 a 45 %, dále Lužnice s Nežárkou s 25–40 %, s větším odstupem následovala Otava s Blaníci s 12–16 % a pak Malše s přítoky, na nichž se přepravilo 8–10 %. Podíl ostatních toků (Berounka, Ohře či Labe před soutokem s Vltavou) byl tou dobou již nižší, nebo zde voroplavba zcela zanikla. Z Malše a přítoků se průměrně ročně splavilo asi 35 000 m³ dřeva. Zajímavá je skutečnost, že až 95 % splavovaného dřeva mířilo dále do Německa, zatímco o století dříve byl poměr zcela opačný a převládala domácí poptávka (zejména Praha).¹⁹ Objem splavovaného dřeva ovlivňovaly vedle plánů i vnější okolnosti, k nimž náležely např. masivní lesní polomy. Takto křivku produkce navýšila např. kalamita v roce 1870, což se mj. odrazilo i v následných úpravách toku říčky Černé v letech 1872–1875.²⁰ Po první světové válce došlo obecně k útlumu říčního transportu. Způsobil ho válečný pokles těžby, změna preferencí v dopravě, opadnutí zájmu o dřevo coby primární stavební materiál, nové celní hranice a reorientace německé klientely na jiné dodavatele. Jako zásadní překážka se později projevila stavba přehrad na Vltavě a nutná remorkáž vorových soustav. Jakou představu o objemu splavovaného dřeva měli na Novohradsku v desátých letech 20. století, nám ukazuje žádost Karla Buquoye, který v roce 1916 řešil prodloužení povolení pro splavování na dalších 15 let, přičemž předpokládal, že ročně půjde zhruba o 20 000 prn palivového dřeva.²¹

Vladimír Scheufler a Václav Šolc uvádějí, že se poslední voroplavba na Malši a přítocích odehrála 19. a 20. 7. 1938. Pokračování dle autorů znemožnila srpnová živelná pohroma, jež poškodila plavební systém, a také následné odtržení území a jeho připojení k župě Oberdonau.²² Plavební programy ze třicátých a čtyřicátých let 20. století nicméně dokládají, že plavení polenového dřeva neustalo ani během druhé světové války. Po jejím skončení ovšem podmínky pro udržení tohoto tradičního řemesla vymizely. Poválečný odsun německého obyvatelstva způsobil personální nouzi a také se změnil status pohraničního pásma, kde v podstatě jakákoliv postradatelná infrastruktura přestala být

17 TITTEL, Ignaz, *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*, Prag 1906, s. 60. K Červenému Dvoře více např. PLETZER, Karel, Červený dvůr, Encyklopedie Českých Budějovic, dostupné online <http://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/cerveny-dvur> [21. 09. 2024].

18 SOKA Český Krumlov, fond OÚ Kaplice, kart. č. 10, spis sign. 11 54/25.

19 SCHEUFLER, V. – ŠOLC, V., *Voroplavba*, s. 42–43; VOITL, Karel, *K otázce našich vodních cest*, Praha 1902, s. 2–3.

20 SCHEUFLER, V. – ŠOLC, V., *Voroplavba*, s. 38.

21 SOKA Český Krumlov, fond OÚ Kaplice, kart. č. 116, spis sign. 11 6/14, vyhláška českého místodržitelství z 25. září 1915.

22 SCHEUFLER, V. – ŠOLC, V., *Voroplavba*, s. 83. Z práce není zřejmé, odkud informace o poslední voroplavbě pochází. Tamtéž, s. 91 (pozn. 32) se odkazuje mimo jiné na text těchto autorů uveřejněný v *Českém lidu* (SCHEUFLER, Vladimír – ŠOLC, Václav, Zpráva o výzkumu voroplavy v r. 1955, *Český lid*, 1956, roč. 43, s. 40–41), v němž ovšem uvádějí, že poslední vory v oblasti pluly v roce 1945.

Obr. 12. Nádrž Zlatá Ktiš po protržení hráze (v pozadí snímku) při povodni, foto: Michal Bureš, květen 2003

vítaným prvkem. Následovala degradace plavebního systému i souvisejících provozů. Vorové výpusti byly zaslepeny, odtoky z klauz nahrazeny přepady, což se mohlo v konečném důsledku stát jednou z příčin protržení Zlaté Ktiše při povodních 2002.²³

Prameny k rekonstrukci plavby polenového dřeva v Novohradských horách

Konkrétní představu o formě a průběhu splavování dřeva podává několik zdrojů. Autoři odborné literatury se nejčastěji obracejí k informačně velmi bohaté, byť nepřiliš rozsáhlé práci buquoyského lesníka Theodora Wagnera, popisující voroplavbu i plavení volného dřeva od jejich počátků v 18. století až po přelom 19. a 20. století.²⁴ Wagnerův spis poskytl zásadní informační oporu i pro Scheuflerovu etnografickou práci.²⁵ Mnoho cenných informací obsahuje také publikace věnovaná lesnímu hospodářství na statcích hraběte Buquoye, pod níž je opět podepsán Theodor Wagner.²⁶ Detailům voroplavby, jednotlivým úsekům a časovému harmonogramu se věnovala celá řada autorů a není naším cílem vyjmenovávat všechny příspěvky k tomuto tématu.

Klíčovým archivním pramenem pro tuto studii se staly dosud nevyužité programy plavení polenového dřeva z let 1931–1944, jež se dochovaly ve fondu Buquoyské ústřední ředitelství Nové Hradý.²⁷ Doplnující informace, především k legislativnímu a správnímu pozadí plavení dřeva a některých jeho dopadů, jsme čerpali z (výše již vícekrát

23 BUREŠ, M. – PÁŘEZ, J., Plavení dřeva, s. 680.

24 WAGNER, T., *Entstehung*.

25 Popis voroplavby na Malši a přítocích viz WAGNER, T., *Entstehung*, s. 21–33; SCHEUFLER, V. – ŠOLC, V., *Já jsem plavec*, s. 58–59; BUREŠ, M. – PÁŘEZ, J., Plavení dřeva, s. 683–685; JELÍNEK, Petr, Dvě a půl století od počátku splavňování říček v Novohradských horách, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, 2002, roč. 39, č. 3, s. 243–244.

26 WAGNER, Theodor, *Statistisch-topographische Beschreibung der Forste der Karl Graf von Buquoy'schen Fideikommiß-Herrschaft Gratzen (Böhmen)*, Gratzen 1913.

27 SOA v Třeboni, odd. Třeboň, fond Buquoyské ústřední ředitelství Nové Hradý (dále jen BÚŘ NH), inv. č. 57, sign. III C, kart. č. 24, programy plavení dřeva pro léta 1931, 1934–1941, 1944.

Obr. 13. Nádrž Zlatá Ktiš, celkový pohled, foto: Michal Bureš, duben 2018

citovaného) fondu Okresní úřad Kaplice. Vítaný doplněk přece jen poměrně nezáživných pramenů úřední proveniencie představují vzpomínky Josefa Kloudy, jež pokrývají právě období dochovaných plavebních programů.²⁸

Při interpretaci plavebních programů bylo nutné respektovat jejich charakter a z něho vyplývající limity: vypovídají o tom, co mělo nastat, nikoliv o tom, jak se ve skutečnosti plavby odehrály.²⁹ Přesto se dá předpokládat, že programy odrážejí každoročně opakovanou praxi. Obecně můžeme programy charakterizovat jako soubory pokynů pro buquoyenské úředníky a lesnický personál zajišťující plavbu volného dřeva.³⁰ Výsledný obraz (rekonstrukci) plavení polenového dřeva bylo nutné sestavit z jednotlivých dochovaných programů, neboť jejich informační hodnota napříč léty není zcela totožná. Mnoho důležitých informací, jež umožňují pochopení organizace a průběhu plavby, se nachází v jednotlivých programech porůznu rozeseto.

Organizace plavebního systému

V povodí Černé (Schwarzaubach, Schwarzau) se společně provozovala voroplavba (*Holzflössung*, *FlöBerei*) i plavení volného polenového dřeva (*Holztrift*, *Holzschwemme*). Oba způsoby plavby dřeva byly od sebe neoddělitelné, protože jejich vzájemná kombinace umožňovala Buquoyům splavit (a tudíž zpeněžit) veškeré vytěžené dřevo, tedy jak stavební a užitkovou kulatinu (*Rundholz*) voroplavbou, tak i palivová a brusná na metr nařezaná polena (*Scheitholz*) volnou plavbou. Dále budeme sledovat výhradně plavbu polenového dřeva.

28 KLOUDA, Josef, Plavení dříví po Malši, *Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích*, 1965, roč. 2, č. 1, s. 14–21.

29 Prameny, jež by popisovaly průběh uskutečněných plaveb, se nám zatím nepodařilo objevit. Tento nedostatek nám pomohly alespoň částečně zaplnit výše citované publikace Theodora Wagnera a vzpomínky Josefa Kloudy.

30 Dochované programy plavení si nevšímají voroplavby, což svědčí o její (vcelku pochopitelně) oddělené organizaci.

Obr. 14. Hauslův jez (Hauslwehr) těsně pod soutokem Pohořského potoka a Černé, pod hladinou zachované i některé dřevěné konstrukce, nad hladinou fragmenty kamenných konstrukcí i malý fragment původního dřevěného srubu, foto: Michal Bureš, červenec 2024

Buquoyové ho plavili z Novohradských hor až do přístavu v Červeném Dvoře (Rotenhof) na řece Malší před Českými Budějovicemi.³¹ Využívali přitom síť místních vodních toků. Osou plavení byla říčka Černá (délka splavného toku 23,75 km), která se vlévá do Malše v blízkosti Kaplice. Jako zásobárna vody byl v jejích nejvyšších partiích roku 1789 vybudován rybník Zlatá Ktiš (Goldentischeich, obr. 13), jenž byl z hlediska objemu zadržované vody největší z novohradských klauzur. Zlatá Ktiš se do plavebního systému definitivně zařadila roku 1796 po opravě povodněl poničené hráze. Horní tok Černé se užíval pouze k plavení polenového dřeva, od soutoku s jejím nejvýznamnějším přítokem, Pohořským potokem, pak též k plavení delšího dřeva svázaného do pramenů, tedy k voroplavbě. Dělicím bodem pod tímto soutokem (obr. 14) byl Hauslův jez (Hauslwehr), od něhož se odpojoval náhon k bývalému mlýnu, dříve položenému u dnešního silničního mostu z obce Desky k hlavní silnici Kaplice – Benešov nad Černou.

Na horním toku Černé se k plavení polenového dřeva z rozsáhlých lesních revírů používalo několik menších potoků, každý z nich byl pro nadlepšování průtoku vody opatřen nádrží (klauzurní, splavní, plavební nádrže / *Flossteich*, *Schwemmteich*, *Triftteich*, *Zapfenklause*, *Reservoir*). První z nich je Huťský potok (Gereuterbach), který se do Černé vlévá pod osadou Žofín (Sofienschloss). Na něm ležel Huťský rybník (Gereuterteich, obr. 15), vybudovaný v roce 1784. Do Huťského potoka se vlévá Tisový potok (Eibenbach), jenž se také využíval k plavení palivového dřeva. Na něm byl vybudován v roce 1800 Tisový rybník (Eibenteich).

Dále po toku se do Černé pod osadou Černé Údolí (Schwarzthal) vléval také k plavbě dřeva využívaný Lužný potok (Luggaubach, obr. 16), na němž ležel Mlýnský rybník (Mühlbergeich), existující již roku 1700. Nejdelším přítokem Černé je Pohořský potok (Buchersbach) splavný v délce 17,5 km, jehož podstatná část, od místa zvaného Baronův most, se používala k plavbě dlouhého dřeva, svázaného do vorů. Umožnil to

31 Jak již bylo uvedeno, platil od roku 1865 zákaz plavení polenového dříví po Vltavě. Zatím se nepodařilo dohledat pramen, který by dokládal, že by Buquoyové plavili polenové dřevo před rokem 1865 až do Prahy. Zpráva o plavení dřeva na novohradském panství z roku 1795 hovoří výhradně o plavbě do Českých Budějovic, zatímco vory putovaly až do Prahy. Blíže SOA v Třeboni, odd. Třeboň, fond Krajské vodohospodářské rozvojové a investiční středisko České Budějovice, nezprac., balík M 7, strojopisný opis zprávy datované 1. dubna 1795 v Nových Hradech.

Obr. 15. Huťský rybník, foto: Michal Bureš, duben 2023

Obr. 16. Lužný potok (Luggaubach), v části protékající zaniklou osadou Starý Holand napřímený, břehy zpevněné kamenným opevněním, foto: Michal Bureš, červen 2020

Obr. 17. Uhlíšťský rybník, jediný rezervoár s dochovanými pozůstatky původní dřevěné budky se zařízením pro otevírání výpustí, sloupky dodnes patrně těsně nad vodní hladinou, foto: Michal Bureš, červenec 2024

Obr. 18. Kancléřský rybník, nejstarší součást novohradské plavební soustavy, v současnosti běžný hospodářský rybník, zachována jen původní výpust bez budky se zařízením pro regulované vypouštění vody (dokumentována ještě v padesátých letech 20. století), částečně obnovený pražec, dřevěná roura vedoucí pod hrází od výpustí mělce pod hladinu vody, foto: Michal Bureš, září 2024

Obr. 19. Kanál napájející Kancleřský rybník vodou z Černé, foto: Michal Bureš, červen 2020

vodní rezervoár původem z pozdního středověku, dnes nazývaný Pohořský rybník (Buchersteich), který byl po poškození roku 1774 znovuobnoven pro potřeby splavování. Tok mezi ním a Baronovým mostem se užíval jen k splavňování polenového dřeva. Do Pohořského potoka se vléval u Nového mlýna (Neumühle) krátký, asi kilometr dlouhý Uhlištěský potok (Kohlstätterbach), též využívaný pro plavení palivového dřeva. Na něm byl v roce 1775 vybudován Uhlištěský rybník (Kohlstätterteich, obr. 17), jehož voda měla v případě potřeby posílit tok Pohořského potoka. Soustavu vodních ploch uzavíral starobylý Kancleřský rybník (Kanzlerteich) u Ličova, existující již roku 1489 (obr. 18). Tuto největší a nejobjemnější nádrž, která byla položena mimo síť místních vodotečí, napájel kanál z Černé (obr. 19), jehož existenci dokládají listiny z počátku 16. století. V průběhu 19. století byla trasa kanálu mírně modifikována. Jednalo se o jediný rezervoár, který nebyl v majetku Buquoyů. Patřil českokrumlovské prelatuře, od níž jej měli Buquoyové od roku 1784 pronajaty, a to výhradně pro potřeby plavení. Není ovšem jisté, zdali byl jako klauzura nadlepšující stav vody na dolním toku Černé využíván kontinuálně. Jisté do dřevoplavebního systému náležel v době plavební konjunktury ve druhé polovině 19. a také na počátku 20. století, kdy jej mezi klauzurami uvedl Theodor Wagner ve spisku z roku 1904. Tentýž autor jej ovšem ve svých popisech z let 1895 a 1913 do systému neřadil. Stejně tak se mezi rezervoáry neobjevil v plavebních programech ze třicátých a čtyřicátých let 20. století.³²

32 SOKA Český Krumlov, fond OÚ Kaplice, kart. č. 17, protokol o pochůzce podél Pohořského potoka a Černé ve dnech 17. až 19. září 1877; WAGNER, Bohdan, *Statisticko-topografický a lesnický popis hraběcích Buquoy'ských lesů svěfenského panství Nových Hradů vyhotovený za příčinou návštěvy České lesnické jednoty při 47. valné a plné hromadě v městě Nových Hradech dne 5., 6. a 7. srpna 1895*, Praha 1895, s. 17; WAGNER, T., *Entstehung*, s. 7, 14; WAGNER, T., *Statistisch-topographische Beschreibung*, s. 18; NEKOVÁŘ, František, *Novohradské klauzury, Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 1972, roč. 77, s. 86–87; LETT, Petr, *Hydrologie*, in: *Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život*, DUDÁK, Vladislav (ed.), Praha 2006, s. 73–74; KOVÁŘ, Daniel, *Pohoří v Novohradských horách – příklad zrodu sídelních struktur v lesní divočině, Jihočeský sborník historický*, 2022, roč. 91, s. 29–30.

Obr. 20. Geometrický plán plavení dřeva na Pohořském potoku, Černé a Malši, torzo, detail s Leberhartským rezervoárem a Zlatou Ktiší, kolem roku 1800, zdroj: SOA v Třeboni, odd. Třeboň, fond Velkostatek Nové Hradý – plány, plán č. 2759

V pramenech a literatuře je obvykle zmiňován systém sedmi klauzur. Když pomíneme zmíněnou nejistotu u Kancléřského rybníku, zůstává doposud neobjasněn osud tzv. Leberhartského rezervoáru (Leberharter Reservoir), jehož existenci dokládají dobové plány. Na jednom z nich (obr. 20) je zachycena Leberhartská nádrž při soutoku Černé a Huťského potoka společně se Zlatou Ktiší, nikoliv však Huťský rybník, zbudovaný dle Wagnera k roku 1784. Pozůstatky Leberhartského rezervoáru jsou dodnes patrné v terénu (hráz i s propustí, obr. 21). Při datování vzniku Huťského rezervoáru se Wagner zřejmě ve svém hojně citovaném spisku dopustil chyby. Huťský rybník se budoval až po roce 1799, kdy pro něj bylo káceno dřevo.³³ Leberhartská nádrž tudíž pravděpodobně sloužila jako klauza do doby zbudování Huťského rybníka, tedy minimálně v letech 1796–1799.³⁴ Poté již ze stavby sloužil jenom jez (Leberharterwehr), který se běžně objevuje v dobových pramenech, a povědomí o této klauze se postupně vytratilo. Je možné, že původní koncepce nádrží v tomto prostoru byla opuštěna poté, co bylo rozhodnuto, že se ke splavování dřeva využijí i lesní plochy kolem výše tekoucího Huťského potoka. Na něm pak byl jako „náhrada“ realizován Huťský rybník. Zmíněné vročení 1784 může teoreticky odkazovat na zprovoznění Leberhartské nádrže.³⁵

Proces plavení sestával z několika fází:

1. začínalo se nadlepšováním průtoku vody v toku (tocích), v němž (nichž) se plavilo. Za tím účelem se otevřela výpustní roura ve vodních nádržích, které byly vybudovány nad úseky využívanými k plavení dřeva. Obvykle se otevřela celá výpustní roura asi dvě hodiny před vhažováním dřeva. Těsně před ním se pak otevřela z poloviny i druhá výpustní roura (obr. 22).

³³ Záznam publikovala HANSOVÁ, Jarmila, *Rechle nejsou krytá lávka. Historie a podoba plavebního zařízení na příkladu rechlí Ponholz v Blansku u Kaplice*, v tomto čísle časopisu.

³⁴ Časový odhad vychází z údajů zjištěných na Geometrickém plánu plavení dřeva na Pohořském potoku, Černé a Malši (torzo), nedat. [kolem 1800], SOA v Třeboni, odd. Třeboň, fond Vs Nové Hradý – mapy a plány, plán č. 2759, kde je zakreslena klauza Zlatá Ktiš po rekonstrukci v roce 1796.

³⁵ SOA v Třeboni, odd. Třeboň, fond Vs Nové Hradý – mapy a plány, plán č. 2759; WAGNER, T., *Entstehung*, s. 7.

Obr. 21. Leberhartský rezervoár s propustí, respektive jezem, jeho zbytky nedaleko pod soutokem Černé a Huťského potoka, dobře zachovaná hráz, hůře zachovaná propust degradovaná zejména v posledních dvou desetiletích, po ukončení plavby dřeva kamenná konstrukce propusti využívaná v rámci občasně lesní cesty, foto: Michal Bureš, červenec 2024

Obr. 22. Huťský rybník, část tzv. pražce ovšem v nešetrné moderní úpravě, odstraněné dřevěné pažení zadržující vodu v pražci, nahrazené propustnou železnou mříží, viditelné obě dřevěné roury regulující množství vody pouštěné do systému v době plávky, dnes roury vystavené vlivu vzduchu a degradované, foto: Michal Bureš, červenec 2024

2. Jakmile byl průtok vody dostatečný, započala první fáze plavby samotné, tzv. *vhazování* (*Einwurf*),³⁶ kdy se do vodního toku vhažovalo polenové dřevo připravené na břehu. Na potocích se dřevo vhažovalo v blízkosti příslušného rybníka (obráz. 23), v případě

³⁶ Jelikož se nám dosud nepodařilo dohledat dobový německo-český slovník zachycující termíny spojené s plavbou polenového dřeva, pokusili jsme se názvy jednotlivých fází přeložit co nejvýstižněji s ohledem na německý originál a při zohlednění jejich specifického charakteru. Proto se poněkud rozcházejí s terminologií uváděnou v publikaci BUREŠ, M. – PAŘEZ, J., *Plavení dřeva*, s. 683–684 či ve vzpomínkách Josefa Kloudy. Variantní, tedy výhradně odlišné výrazy uvádíme vždy v závorce za německým originálem.

Obr. 23. Huťský rybník, místo, kde se vhazovalo dřevo v první fázi plavby, v pozadí mezi stromy rybníční hráz, foto: Michal Bureš, červenec 2024

potřeby i dále po cestě.³⁷ To provádělo větší množství osob (50–100) kontinuálně bez přerušení, aby se optimálně využila zvýšená vodní hladina. Nesmělo se ale vhazovat příliš rychle, aby nebyl tok přehlcen. Přednost mělo tvrdé (bukové) dřevo, protože to plavalo hlouběji. Z toho důvodu docházelo také k promísení tvrdého a měkkého dřeva.³⁸ Délka vhozu byla závislá na množství vhazovaného dřeva. Vhazování polen muselo být regulováno tak, aby se do hlavního toku mohlo dostat i dřevo vhazované na jeho přítoku, např. dřevo z Tisového potoka do koryta potoka Huťského.³⁹

3. Vhazováním započalo hlavní plavení (*Haupttrift*, M. Bureš a J. Pařez užívají termín *hlavní plávka*). Během něj přirozeně docházelo k zácpám, nahromadění dřeva a vyplavování dřeva na břeh. Aby se mohly všechny případné závady, pokud možno neprodleně, odstranit a nezdržoval se plynulý průběh plavení, byly vodní toky obsazeny strážným personálem. Dle dochovaných plavebních programů se tento strážný personál dělil do dvou kategorií: na hlídače (*Wächter*) a tzv. *Standleute*.⁴⁰ Obě skupiny měly zřejmě velmi podobnou náplň práce, ačkoliv *Standleute*, působící výhradně na horních tocích Pohořského potoka a Černé a jejich přítocích s větším spádem, měli patrně více práce s dřevem vyplaveným na břeh, kdežto hlídači asi spíše dávali pozor, aby nedocházelo ke krádežím dřeva. Theodor Wagner v publikaci z roku 1904 uvedl, že jakmile hlídači poznají z množství plovoucího dřeva, že skončilo vhazování,

37 Oba případy dokládá program plavby z roku 1931. Na Pohořském potoce byla určena dvě místa pro vhazování: pod Pohořským rybníkem (unterhalb des Buchersteiches) a v Leopoldově (in Leopoldsdorf).

38 WAGNER, T., *Entstehung*, s. 16–17.

39 V této souvislosti stojí za pozornost zmínka z plavebního programu z roku 1935. Program počítal se situací, kdy by se dřevo z Tisového potoka nemohlo dostat do koryta Huťského potoka. Doslova zde čteme: „Sollte überhaupt der Fall eintreten, dass das rinnende Holz vom Gereutherbache, das Holz vom Eibenbache nicht in den ersteren hineinlassen sollte, müsste der Einwurf auf den nächsten Tag verschoben werden und die Eibenbachtrift mit der Buchersbachtrift gehen.“ (SOA v Třeboni, BÚR NH, inv. č. 57, sign. III C, kart. č. 24, program plavení dřeva z roku 1935.)

40 Český terminologický ekvivalent není znám, ponecháváme jej tedy v textu v původní německé variantě. Wagner *Standleute* nezmiňuje, ale je možné, že je prostě jen terminologicky nerozlišuje. KLOUDA, J., *Plavení*, s. 19, totiž pod pojem *hlídači* evidentně zahrnuje i pracovníky označované v programech jako *Standleute*.

Obr. 24. Třebičko, kamenné podpěry mostu s rechlemi na obou březích Černé u bývalé huti Gabriela, foto: Michal Bureš, červenec 2024

- respektive proud vhozeného dřeva (*Haupttriftzug*), mají za úkol vhodit do proudu vyplavené nebo uvázlé kusy.⁴¹ Plavební programy ze třicátých a čtyřicátých let však hlídačům a *Standleute* ukládaly vytahovat polena z vody a na břehu je rovnat do hranic. Z programů lze usuzovat, že následně bylo takové dřevo prodáváno. V čele hlídačů stál v každém úseku předák zvaný *Stationsbesorger*. Na hlídače, *Standleute* a vůbec celý průběh plavby dohlížely ještě patroly z řad buquoyského lesnického personálu.
4. Jakmile skončilo vhažování, začalo tzv. *doplavování* (*Nachtrift*, M. Bureš a J. Pařez užívají termín *čištění*, J. Klouda užívá termín *zadní konec*). V této fázi uvolňovalo podle potřeby 10–30 osob vyplavené, mezi kameny uvázlé nebo jinak zachycené dřevo za pomoci háků a posouvaly ho do proudu. Také hráběmi stahovaly do toku všechny pozůstatky z plaveného dřeva vzniklé odřením, jako kůru nebo hobliny.⁴² Doplavování trvalo každý den až do úplného setmění, aby se stihlo dojet co nejdále. Vlastní splavení dřeva, tj. vhažování, plavba a doplavování, zabralo na Černé a jejích přítocích tři dny. Čím rychleji plavba proběhla, tím více se šetřila voda akumulovaná v rezervoárech. Z předepsaných termínů otevírání propustí u rybníků lze usuzovat, že byly přes noc uzavřeny a časně ráno znovu otevřeny. Programy však výslovně uzavírání propustí u rybníků neuvádějí.
- Plavební vlna vytvořená vypuštěním vody z rybníků podporovala vyplavování částí polen z koryta. Polena páchala škody na lučních pozemcích u řeky. Následně muselo buquoyské lesní ředitelství poskytovat majitelům poškozených pozemků finanční nebo naturální náhradu. Na počátku 20. století byla praxe taková, že jeden buquoyský úředník šel společně s doplavováním, prohlížel škody vzniklé na pozemcích sousedících s plavební cestou a proplácel je jednotlivým majitelům.⁴³
5. Jakmile dřevo dorazilo k cíli, k rechlím, vytahovalo se pomocí háků na břeh, třídilo dle druhů a rovnalo na hromady. Probíhala fáze zvaná *vykládka* (*Auslandung*, M. Bureš a J. Pařez užívají termín *výlov*). Plavilo se dřevo smrkové (měkké) a bukové (tvrdé), přičemž se obojí dělilo ještě do několika jakostních tříd.⁴⁴ Z hlediska způsobu využití

⁴¹ WAGNER, T., *Entstehung*, s. 17.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž, s. 18.

⁴⁴ Podle Kloudy existovalo celkem devět jakostních tříd dřeva. KLOUDA, J., *Plavení*, s. 20.

se plavilo převážně dřevo palivové (*Brennholz*), nejpozději ve třicátých letech 20. století však – jak ukazují programy – také dřevo brusné (*Schleifholz*, *Faserholz*) jako surovina pro výrobu papíru, respektive celulózy.⁴⁵ Při vykládce se kromě buquoyského personálu uplatnilo také značné množství dělnictva z řad místního obyvatelstva. V česko-budějovickém uzlu, respektive v prostoru Červeného Dvora nárazově pracovalo i několik set lidí, kteří třídili vytažené dřevo podle druhu a jakosti několik dní.⁴⁶

Kromě Červeného Dvora u Českých Budějovic, jenž byl nevzdálenějším cílem plavby polenového dřeva z Novohradských hor, se plavilo také do Ponholze nad soutokem Černé a Malše a k pile Gabriela situované na horním toku Černé u osady Třebíčko (obr. 24). Ve všech třech jmenovaných lokalitách stály rechle, umožňující zastavit dřevo a vytáhnout je z vody. V blízkosti rechlí byla situována skladiště dřeva (*Legstätten*), kde se dřevo skládalo podle druhu a jakosti třídy do hranic.

O konkrétním průběhu plavení dřeva a různých plavbách podávají svědectví programy plavení dřeva. Dokládají vysokou a promyšlenou organizaci plavení. Plavení polenového dřeva bylo zřejmě řízeno telefonicky stejně jako voroplavba. Svědčí o tom vzpomínky Jaromíra Haněla, podřízeného buquoyského lesmistra Theodora Wagnera: „Vše se řídilo telefonicky z kanceláře plavby (také jsem to později dělal) na všechny strážce rybníků a vazišť (...). Tak byl každý strážce rybníků vyrozuměn, v kolik hodin a kolik trub má otevřít a kdy zavřít, aby se vodou zbytečně neplýtvalo, neb za velkého sucha nebylo možno v plavbě pokračovat.“⁴⁷ Programy udávají toky, po nichž se přichystané dřevo splavovalo, jeho množství, a také použité rybníky, které se s předstihem vypouštěly, aby se nadlepšil průtok v tocích. Stanovují přesné rozdělení pracovníků, kteří na aktuálně použitých potocích vedli potřebné práce, jejich povinnosti a mzdy. A také některé předem stanovené odběratele dřeva. Některé dřevo se neplavilo po vodě a muselo být odváženo povozy, protože bylo určeno pro provozy, které neležely na vodní síti Černé a jejích přítoků. Například v roce 1935 byl cílem menšího množství dřeva sklad v Nových Hradech a palírna tamtéž. Část vytěženého dřeva sloužila jako deputát, dále byl jistý objem určen k přímému prodeji zájemcům podél potoků.

Plavení dřeva v Novohradských horách dle dochovaných programů

Dochované programy věnují nejvíce pozornosti organizaci plavby polenového dřeva a podrobně uvádějí množství a druhy dřeva připraveného u jednotlivých vodních toků pro cílové lokality plavby. Součástí programů z některých let jsou ještě další dokumenty, které obsahují informace o legislativním a organizačním pozadí plaveb a také o jejich výsledku.

V letech 1931–1938 se polenové dříví z lesů Novohradských hor plavilo do Červeného Dvora u Českých Budějovic, do Ponholze a k Třebíčku.⁴⁸ Všechny tři plavby se ovšem konaly pouze v letech 1931, 1934 a 1937. V letech 1935, 1936 a 1938 se – alespoň dle dochovaných plavebních programů – uskutečnila pouze budějovická a ponholzská plavba. Většinou se veškeré dřevo splavilo během několika málo dní v rámci tzv. jarní plavby počínající v polovině dubna. Podzimní plavby máme doloženy pouze z let 1934 a 1939. V roce 1939 se prosadil model, kdy se do Ponholze plavilo ve dvou různých termínech. Jarní plavba proběhla toho roku v polovině dubna, zatímco podzimní na přelomu října a listopadu. V prvním termínu se plavilo dřevo složené na horním toku Černé a na jejích horních přítocích, ve druhém pak dřevo složené u Pohořského a Uhlíšťského potoka. V letech 1940 a 1941 se do Ponholze plavilo nadvakrát s asi týdenním odstupem na přelomu dubna a května. V roce 1944 se dle dochovaného programu plavilo do Ponholze pouze jednou, a to z oblasti Černé a jejích přítoků.

45 STEGEMANN, Rudolf, *Das grosse Baustoff-Lexikon. Handwörterbuch der gesamten Baustoffkunde*, Stuttgart – Berlin 1944, s. 247.

46 WAGNER, T., *Entstehung*, s. 21.

47 KROPIK, Stanislav (ed.), *Jaromír Haněl. Ve službách hraběte Karla Bonaventury Buquoye 1. 9. 1896 – 15. 2. 1912*, b. m. 2021, s. 7–8.

48 Na první straně plavebního programu z roku 1931 nacházíme mj. množství dřeva určeného pro Černé údolí. O plavbě však dále v textu není žádná zmínka.

Největší objem polenového dřeva putoval v letech 1931 až 1938 do Červeného Dvora u Českých Budějovic. Nepřekvapí proto, že se v rámci budějovické plavby využívaly zásoby dřeva soustředěné zpravidla u všech šesti vodních toků užívaných k plavbě. Největší podíl přitom s velkým náskokem tvořilo dřevo složené u břehů Pohořského potoka (v průměru 10 000 prn). Druhou pozici stabilně zaujímal Huťský potok (v průměru od 2 000 do 3 000 prn). Pořadí ostatních vodních toků se z hlediska objemu připravených zásob dřeva rok od roku poněkud lišilo.

Podstatně menší objem dřeva putoval do Ponholze. Do poloviny třicátých let to bylo v průměru kolem 2 000 prn. Dřevo pro Ponholz pocházelo do roku 1937 od Huťského, nebo Pohořského potoka, přičemž v druhém případě bylo někdy ještě také doplněno o dřevo od Uhlíšťského potoka. Ve druhé polovině třicátých let začal podíl dřeva plaveného do Ponholze narůstat. Roku 1937 překročil hranici 3 000 prn a o rok později atakoval 5 500 prn. Tuto potřebu již nebylo možné pokrýt dřívím složeným u jediného potoka, a proto se v roce 1938 do Ponholze plavilo dřevo od čtyř potoků: Lužného, Huťského, Černé a Pohořského potoka. K dalšímu, ještě výraznějšímu nárůstu ve prospěch Ponholze došlo v důsledku připojení Kaplicka k třetí říši v listopadu 1938: počínaje rokem 1939 se již do Červeného Dvora u Českých Budějovic, tedy do protektorátu, neplavilo. O to více dřeva směřovalo do Ponholze. V roce 1939 bylo pro Ponholz určeno téměř 13 000 prn polenového dříví. Celkový objem plavby ovšem v důsledku ztráty odbytiště na území protektorátu výrazně poklesl a dále klesal v průběhu války, s ním se pak snížilo i množství dříví plaveného do Ponholze.

Konečně se určité množství polenového dřeva plavilo také k rechlím v Třebíčku. Plavilo se dřevo složené u Tisového potoka a Černé (1931, 1934), nebo u Huťského potoka (1937, 1939). Objem plaveného dřeva během třicátých let klesl z necelých 2 300 (1931) na 476 (1940) prn.⁴⁹ Pro léta 1935, 1936, 1938, 1941 a 1944 dochované programy tuto plavbu zmiňují, což by mohlo souviset s jejím malým rozsahem. Například o uskutečnění plavby k rechlím v Třebíčku v roce 1940 se dozvídáme z ručně psané poznámky na úplném konci strojopisného programu, přičemž její organizace tu nebyla blíže popsána.⁵⁰

Ve třicátých a čtyřicátých letech minulého století se plavilo dřevo palivové a brusné, zatímco ještě na počátku 20. století zmiňovaly prameny pouze plavbu palivového dřeva.⁵¹ Palivové dřevo se dělilo na tvrdé (bukové) a měkké (smrkové), jež naprosto převažovalo. Od poloviny třicátých let setrvale rostl podíl brusného (rovněž smrkového) dřeva. Do roku 1936 osciloval podíl brusného dřeva mezi 20 až 50 % veškerého plaveného dřeva. Od roku 1937 činil trvale přes 50 % a dále rostl až na 90 % v roce 1944.

V letech 1931 a 1934 až 1936 putovalo brusné dřevo výhradně do Červeného Dvora u Českých Budějovic, v letech 1937 a 1938 byla jeho část určená také pro Ponholz. Od roku 1939, kdy se již do Červeného Dvora neplavilo, proudilo veškeré brusné dřevo do Ponholze. Z podzimní plavby 1939 pochází doklad o prodeji brusného dříví jihočeským papírenským firmám Ignáce Spira ve Větrní a Arnošta Poráka v Loučovicích.

Hmotné pozůstatky plavební soustavy zachované v krajině Novohradských hor a jejich podhůří

Hlavní a nejznámější součástí bývalého plavebního systému jsou klauzy. Jak již bylo uvedeno výše, kromě Tisového rybníka a Leberhartského rezervoáru se všechny klauzy dochovaly jako funkční nádrže. Zlatá Ktiš na horním toku Černé byla umístěna v podstatě doprostřed stejnojmenné zaniklé dřevařské osady (obr. 13). Nádrž se sice dochovala do současnosti, ale ve stavu po rekonstrukci přepadu, jež následovala po devastaci povodněmi v srpnu 2002, kdy se hráz nádrže v místě přepadu protrhla (obr. 12). Pod

49 Pro srovnání: na počátku 20. století se mělo plavit palivové dříví v objemu přibližně 30 000 prn každé dva roky. 4 000 prn bylo určeno pro skladiště v Třebíčku, 8 000 prn pro Ponholz, zbytek, tj. zhruba 18 000 prn, směřoval do Červeného Dvora u Českých Budějovic (WAGNER, T., *Entstehung*, s. 15).

50 Tuto plavbu zmiňuje také průvodní písemnost, se kterou lesní ředitelství zasílalo program plavby ústřednímu ředitelství. (SOA v Třeboni, odd. Třeboň, BÚŘ NH, inv. č. 57, sign. III C, kart. č. 24, program plavení dřeva pro rok 1940. Průvodní písemnost je uložena společně s tímto programem.)

51 Wagner ve spisku z roku 1904 hovořil pouze o *Brennholz*. Např. WAGNER, T., *Entstehung*, s. 6, 15.

Obr. 25. Černá, Na Pouholi, u zaniklého Gregorova dvora, jarní voda v bývalých meandrech původního koryta řeky, v pozadí snímku umělé koryto s opevněnými břehy protínající meandry, foto: Michal Bureš, červen 2020

hrází byl po povodních zrekonstruován do stavu blízcího se původní podobě pražec. Odtokový kanál vedoucí vodu dále od pražce se dochoval v původním stavu. Pražec byl čtvercový nebo obdélníkový prostor na vnější straně hráze, vyložený po stranách a na dně dřevěnými trámy a fošnami. Do pražce ústily dřevěné roury, které byly umístěné v nejnižším místě dna nádrže a procházely hrází. Těmito rourami se regulovalo množství vody vypouštěné z nádrže pro potřeby plavení dřeva. Odtok vody z pražce byl záměrně umístěn výše než jeho dno, aby se ústí dřevěného potrubí nacházelo neustále pod vodou. Mechanika, kterou se ovládal průtok v rourách, byla umístěna v dřevěných budkách, postavených na dřevěných pilotách na vnitřní straně hráze, vždy blíže středu hráze. Tyto budky se ovšem na žádné z klauz do dnešních dnů nezachovaly.⁵²

Další z dochovaných klauz představuje Huťský rybník na Huťském potoce. Po hrází rybníka dnes vede asfaltová cesta, která byla vzhledem k blízkosti státní hranice za socialismu vybudována a využívána pohraniční stráží. Z tohoto důvodu byl přepad upraven způsobem, kterým se běžně překonávaly v hraničním pásmu toky, ať již pro cesty nebo pro tzv. ženijně technické zátarasy (drátěné ploty, orný pas), tj. zatrubněním. Pod hrází Huťského rybníka lze najít část pražce (obr. 22). Lépe se dochovala hráz Uhlištěského rybníka na stejnojmenném potoce, neboť ta má alespoň původní, byť neudržovaný a zarostlý přepad. Výpusť rybníka je však moderně přestavěna. Uhlištěský rybník je jedinou klauzou, na níž se zachovaly dřevěné sloupy budky, která v sobě původně ukrývala zařízení pro pozvolné vypouštění vody troubami pod hrází (obr. 17). Pohořský rybník sice disponuje nezanedbatelným kouzlem, ale po posledních úpravách po povodních v roce 2002 se jedná v podstatě o běžný soudobý rybník, u něhož původní vzhled připomíná jen samotná vodní plocha. Dnešní podobu Mlýnského rybníka za socialismu značně ovlivnilo zřízení rekreačního střediska z někdejší hájovny nad rybníkem, které si z rybníka udělalo obetonované koupaliště. Kancleřský rybník (obr. 18) se na moderních mapách objevuje také jako Kachní, což odráží skutečnost, že zde byla v letech 1967–1970 zřízena

52 BUREŠ, M. – PAŘEZ, J., Plavení dřeva, s. 681.

Obr. 26. Černá, taras z kamenné rovnaniny tvořené velkými nahrubo opracovanými kvádry na horním toku při cestě Žofín – Zlatá Ktiš, popudem pro stavbu tarasu byla pravděpodobně ochrana cesty před erozivním působením plavební vlny, foto: Michal Bureš, duben 2018

kachní farma. Zbytky původních úprav byly zlikvidovány při opravách po povodních 2002, ale zachovala se alespoň původní výpust. Autentický tudíž zůstal pouze původní napájecí kanál z Černé (obr. 19). Z Leberhartského rezervoáru na Černé se dochovala hráz a propust (obr. 21). Prostor Tisového rybníka na stejnojmenném potoce se nachází v areálu veřejnosti nepřístupné rezervace Žofínský prales. Lidarová data naznačují existenci reliktů hráze.

Druhou nejdůležitější a nejobsáhlejší kategorií hmotné kultury plavebního systému Novohradských hor a podhůří představují úpravy toků, jejichž účelem bylo plavbu technicky umožnit. V horních částech toků se z koryt odstraňovaly balvany a kameny, v dolních částech nebo v pasážích s menším sklonem a vhodným podložím byly toky narovnávány. Tyto historické aktivity lze většinou jen předpokládat. Výjimku tvoří úseky, na nichž je narovnávání toků patrné z morfologie okolního terénu (obr. 25). V místech, kde byla víceméně budována nová koryta vodotečí, zůstávají často patrné i jejich stavební úpravy. Tyto úpravy lze rozdělit podle převažujícího použitého materiálu na výdřevy a kamenná obezdění břehů. Kamenná zpevnění se nepřekvapivě dochovala poměrně často i v delších úsecích. Problém spočívá v jejich viditelnosti. Možnosti dokumentace značně ztěžuje vegetace, která pozůstatky kamenných úprav zakrývá. Z tohoto pohledu měly, vedle mnoha negativních důsledků, pozitivní vliv velké povodně roku 2002, které na celé řadě míst ve sledované oblasti provedly „skrývku“ vegetace na vodních stavbách soustavy a odhalily dosud netušené detaily. K nejlépe dochovaným kamenným opevněním břehů náleží úseky na horním toku Černé mezi Zlatou Ktiší a Žofínem (obr. 4 a 26). Mohutné úpravy břehů jsou zachovány i na Černé před soutokem s Pohořským potokem (obr. 3 a 27) a také na soutoku s Malší. Kamenná zpevnění však lze v menší míře nalézt i na dalších tocích, které byly využívány pro plavbu dřeva. Upraveno bylo několik kratších úseků Huťského potoka (obr. 7), stejně jako delší úsek Lužného potoka v místech, kde procházel zaniklou dřevařskou osadou Starý Holand (obr. 16 a 28). Pohořský potok byl upravován kamenným obezděním břehů spíše výjimečně. Dochovaly se krátké

Obr. 27. Černá, umělé koryto s masivně opevněnými břehy v okolí 12. kilometru před soutokem s Pohořským potokem, foto: Michal Bureš, květen 2003

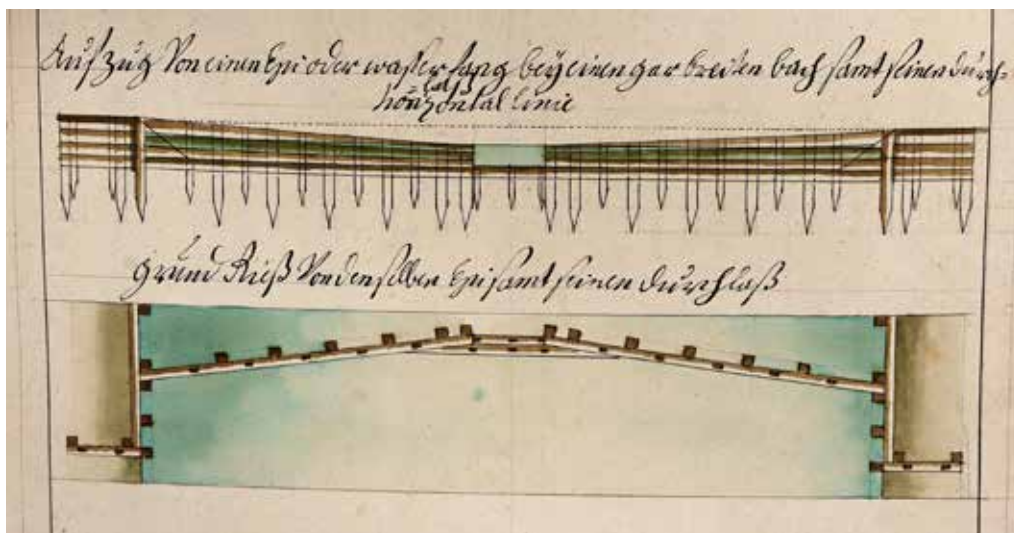
Obr. 28. Lužný potok, těsně před vstupem do zaniklé osady Starý Holand, opevnění kamennými bloky v téměř pravouhlém ohbí, foto: Michal Bureš, červen 2020

Obr. 29. Pohořský potok, kamenné opevnění břehu pod Mittlere Zeughütten, foto: Michal Bureš, červenec 2024

Obr. 30. Pohořský potok, vydláždění břehu pod Rapotickým jezem, místo nedochovaného jezu dobře identifikovatelné podle nátoky náhonu pro vodní díla v Rapoticích (mlýn a hamr), foto: Michal Bureš, duben 2022

Obr. 31. Plán pro výstavbu epis z osmdesátých let 18. století, zakres zábrany na toku, zdroj: SOA v Třeboni, odd. Třeboň, fond Velkostatek Nové Hradky, nezprac., oddíl voroplavba, bez sign.

úseky nad vazištěm u Baronova mostu (obr. 2) na dolním konci zaniklé osady Jiříce, dále pod vazištěm v Mittlere Zeughütten (obr. 29), u jezu pro vaziště v Leopoldově (obr. 9), pod Migalským jezem a též vydláždění břehů říčky v prostoru Rapotického mlýnského jezu (Rappetschläger Mühlwehr, obr. 30).

Výdřevy, které lze členit na vertikální a horizontální, se ze zjevných důvodů zachovaly v míře mnohem menší než kamenné konstrukce. Vertikální opevnění břehů se v dobových výkresech často vyskytuje pod původně francouzským termínem „epis“ jako „epi“ (obr. 31). Účel *epis* spočíval v zamezení eroze břehů a jejich vystupování do prostoru řečiště. Výdřeva zůstala v poměrně dobrém stavu na horním toku Černé pod Leberhartským jezem (rezervoárem) až do velkých povodní 2002 (obr. 1). Povodně *epis* značně rozrušily, což vedlo k rychlému zániku nejlépe zachovaných úseků. Zbytky se dodnes torzálně dochovaly na Černé v osadě Žofín u čp. 22 (pouze kůly), pod Leberhartským jezem (kůly nebo jejich negativy) a na krátkém úseku při začátku osady Třebíčko. Obtížně rozeznatelné zbytky *epis* je možno nalézt též na dolním toku Huťského potoka.

Horizontální vydřevení dna toku je v rámci plavebního systému Novohradských hor a podhůří v delším úseku známo pouze z míst nejvyššího spádu Pohořského potoka pod Baronovým mostem. Dno zde bylo vyloženo trámy upevněnými na dřevěné rošty začepované do skalního podloží. Této úpravě musela předcházet úprava dna i břehů, jejíž rozsah je však dnes jen sotva zřetelný. Do povodní 2002 se zachovalo několik souvislých úseků těchto úprav, dnes však jde již jen o působivá torza, která jsou dobře patrná pouze při nízkém stavu vody (obr. 5 a 32). V roce 2003 byla v rámci Letní archeologické školy dokumentována zbylá torza dřevěných úprav toku a z narušené konstrukce byl odebrán vzorek pro dendrologické a dendrochronologické určení. Z posudku vyplývá, že odebraný vzorek je ze smrkového dřeva, jehož poslední zjištěný letokruh pocházel z roku 1775. Jako rok skácení se proto v posudku uvádí rok 1775+. ⁵³ Zdá se tedy být pravděpodobné, že donedávna relativně dobře dochované skluzy pro vory pocházely z původní Riemerovy konstrukce.

K dalším kategoriím hmotných pozůstatků novohradského plavebního systému náleží rechle. V torzální, leč stále poměrně spektakulární podobě se dochovaly na Ponholzi

53 KYNCL, Josef, Znalecký posudek č. 386-01/06 na dendrochronologické datování dřevěných prvků vodních staveb v Novohradských horách a tvrze v Drslavicích, okr. Prachovice, nepublikovaný posudek, Brno 2006.

Obr. 32. Pohořský potok, postupná degradace horizontální výdřevy a úbytek její hmoty, foto: Michal Bureš, červenec 2012

pod Blanskem.⁵⁴ Z ostatních zařízení tohoto typu stojí za zmínku relikty rechlí v Třebíčce, v těsné blízkosti zaniklé železářské hutě Gabriela (obr. 24).

Poslední důležitou kategorií hmotných pozůstatků plavebního systému Novohradska tvoří jezy. Zřizovali a spravovali je majitelé mlýnů, pil, hamrů a dalších zařízení, k jejichž provozu byla jezem zadržovaná voda zapotřebí. Jezy ale také sloužily jako milníky v organizaci plavby, a jako takové byly v plavebních programech zmiňovány. Zdvíženou hladinu vody ovšem potřebovala také vaziště vorů, pro které byly tudíž zřizovány vlastní jezy. Z nich se na Pohořském potoce zachoval kamenný relikv jez na vazišti při Baronově mostě (obr. 6). Lépe se dochoval jez i s přílehlými konstrukcemi na vazišti v Leopoldově (obr. 9) a v nejlepším stavu pak Migalský jez (obr. 10). Migal se nachází pod dnešním torzem Terčího Dvora a patří bezpochyby k nejlépe dochovaným stavebním připomínkám zaniklé plavební soustavy Novohradských hor. Patrně v důsledku poměrně pozdní opravy, respektive přestavby se dochovala v podstatě kompletní kamenná stavba jezu, hráz pro vaziště potřebné k zadržování vody i úprava toku pod jezem. K důležitým prvkům celkové dispozice někdejšího vaziště však patří i dochovaná morfologie terénu, která spolu s dobovými fotografiemi poskytuje dokonalou představu o vazišti a provozu na něm. Na Černé se z této kategorie dochovaly některé dřevěné konstrukce Thurnova jezu (Thurnwehr) na Ličovském vazišti (obr. 11), jehož celková dispozice je v krajině také dobře patrná. Z jezů zmiňovaných v plavebních programech jako milníky, respektive orientační body, stojí za zmínku Hamerský jez v Meziříčí (Uhretschläger Hammerwehr) na Pohořském potoce (obr. 33) a Hauslův jez pod soutokem Pohořského potoka a Černé (obr. 14).

Legislativní a správní rámec plaveb

Plavení dřeva bylo vázáno na udělení oprávnění správním úřadem druhé instance (zemského úřadu). Z dochovaných spisů např. vyplývá, že majitel novohradského panství

54 Blíže HANSOVÁ, Jarmila, *Rechle nejsou krytá lávka. Historie a podoba plavebního zařízení na příkladu rechlí Ponholz v Blansku u Kaplice*, v tomto čísle časopisu.

Obr. 33. Pohořský potok, Hamerský jez v Meziříčí (Uhretschläger Hammerwehr), dochovaný stupeň, pozůstatky dřevěného srubu jezu a výdřeva dna toku pod jezem, v bezprostřední blízkosti jezu zachované kamenné obestavění břehu, foto: Michal Bureš, duben 2022

Karel Buquoy obdržel takové povolení od českého místodržitelství v Praze v roce 1916 na dobu 10 let, tj. do roku 1925. Bylo schváleno, že smí plavit ročně až 20 000 prm palivového dřeva o délce polen 0,80 až 1 m po řece Malši a jejích přítocích až do Českých Budějovic. Toto povolení mu bylo prodlouženo roku 1925 o jeden rok.⁵⁵ Ve spisech buquoyského ústředního ředitelství se přímo mezi plavebními programy zachovalo prodloužení povolení k plavbě dřeva na roky 1935, 1936 a 1937.⁵⁶ Tato oprávnění měla být zaznamenána do vodní knihy vedené na okresním úřadě v Kaplici.⁵⁷ Vydávána byla na základě lesního zákona z roku 1852, jenž kromě jiného upravoval také problematiku plavení dřeva jakožto významného způsobu jeho transportu do míst prodeje či další distribuce.⁵⁸ Započetí plavby muselo být v dostatečném předstihu oznámeno všem okresním úřadům, jejichž okresy procházela plavební trasa.⁵⁹ V případě buquoyské plavby polenového dřeva do Červeného Dvora u Českých Budějovic se jednalo o politické okresy Kaplice, Český Krumlov a České Budějovice. Pohořský potok, Černá a jejich přítoky protékaly po celou dobu kaplickým politickým okresem. Od roku 1939 se v důsledku připojení Kaplicka k třetí říši plavilo pouze na říšském území.

Protokol dochovaný v plavebním programu na rok 1934 svědčí o tom, že se několik týdnů před zahájením plavby sešli buquoyští lesní úředníci, aby v hlavních rysech

55 SOKA Český Krumlov, fond OÚ Kaplice, kart. č. 116, spis sign. 11 6/80, výnos Zemské správy politické v Praze z 31. 12. 1925 adresovaný buquoyskému lesnímu ředitelství v Nových Hradech. V opise jej zemský úřad zaslal Okresní správě politické v Kaplici jako místně příslušnému správnímu úřadu první instance.

56 SOA v Třeboni, odd. Třeboň, BÚŘ NH, inv. č. 57, sign. III C, kart. č. 24, plavební program na rok 1935; dochovaný exemplář obsahuje opis výnosu Zemského úřadu v Praze z 27. 3. 1935 přeposlaný buquoyským ústředním ředitelstvím v Nových Hradech lesnímu ředitelství. Tamtéž.

57 O tom, že se tak stalo v případě prodloužení z konce roku 1925, svědčí poznámka v již citovaném spise SOKA Český Krumlov, fond OÚ Kaplice, kart. č. 116, spis sign. 11 6/80.

58 Lesní zákon byl publikován císařským patentem z 3. prosince 1852 otištěným v říšském zákoníku pod č. 250 z roku 1852.

59 WAGNER, T., *Entstehung*, s. 16.

naplánovali časový harmonogram a organizaci plavby polenového dříví na daný rok. Když se v roce 1934 na společné schůzi dohodli na termínech a množství vhažovaného dřeva na jednotlivých potocích, dotkli se i podzimní plavby. Projednali přitom i některá další témata.⁶⁰

Termíny plaveb v letech 1931–1944

Nejpodrobněji z celé plavby upraveny programy její počáteční fázi – otevírání rybníků a počátek vhažování dřeva na jednotlivých potocích.⁶¹ Harmonogram vhažování polenového dřeva složeného u jednotlivých potoků reflektoval organizaci plaveb konaných v příslušném roce.

Ve třicátých letech se na potocích začínalo s vhažováním polenového dřeva, tedy s plavením samotným, kolem poloviny dubna. Jistou výjimku představoval rok 1931, v němž plavba započala až na počátku května. Ve čtyřicátých letech začínaly plavby na přelomu dubna a května. Podzimní plavby, jež jsou doloženy pouze pro léta 1934 a 1939, se konaly na přelomu října a listopadu (1939) a v první polovině prosince (1934).

Až do roku 1938 zaujímal dominantní postavení plavba do Červeného Dvora u Českých Budějovic; pro tuto lokalitu byl určen největší objem dřeva a jí také celé plavení začínalo. Dochované programy plaveb jí také věnují největší pozornost. Bezprostředně po ní následovala menší plavba k rechlím v Ponholzi, doplňovaná případně ještě plavbou do Třebíčka.

Budějovická plavba

Jelikož se do Červeného Dvora u Českých Budějovic plavilo nejvíce dřeva, vhažovalo se obvykle na všech šesti plavebních potocích, přičemž bylo nutné rozdělit vhažování polenového dřeva do dvou dnů. První den se obvykle vhažovalo (a tedy také plavilo) na Pohořském a Uhlíšském potoce. Na Pohořském potoce se vhažovalo od půl šesté nebo šesté hodiny ráno až do podvečera. Na Uhlíšském potoce začínalo vhažování později, nejdříve až po poledni a končilo se současně s vhažováním na Pohořském potoce, nebo též o něco dříve.

Druhý den se vhažovalo na Černé a jejich přítocích. Tam hrál ústřední roli Huťský potok, při němž býval přichystán největší objem dřeva. Vhažování na Huťském potoce začínalo zpravidla ve stejnou ranní hodinu jako den předtím na Pohořském potoce, ovšem trvalo mnohem kratší dobu, protože objem dřeva byl mnohem menší. Následně se v určitých časových odstupech vhažovalo na Černé, Tisovém a Lužném potoce.

Třetí den plavby se vhažovalo dřevo pro plavbu do Ponholze a do Třebíčka. Pro Ponholz bylo určeno dřevo složené na březích Pohořského potoka, pro Třebíčko zase dřevo od horních přítoků Černé. Vhažovat se mohlo i na jiných potocích, případně na více potocích současně (zejména v případě větší plavby do Ponholze).

Od počátku vhažování se odvíjel časový průběh zbytku plavby. V Červeném Dvoře, Ponholzi a v Třebíčku se začínalo s vytahováním polen z vody, jakmile první z nich dorazila k tamním rechlím. Z rychlostí vody uvedených Theodorem Wagnerem v publikaci z roku 1904 lze usuzovat,⁶² že např. dřevo vhozené pro budějovickou plavbu na Pohořském potoce pod Pohořským rybníkem v šest hodin ráno dorazilo do cíle, tj. k rechlím u skladiště dřeva v Červeném Dvoře, nejpozději v poledne následujícího dne. Přímou z plavebního programu z roku 1931 se pak dozvídáme, že dřevo vhažované na Huťském potoce v šest hodin ráno mělo dorazit k rechlím v Ponholzi kolem poledne, tedy asi za šest hodin.

Na plynulý průběh plavby dohlíželi *Standleute* a hlídači odměňovaní v hodinové mzdě. Byli rozmístěni po celé délce plavební cesty na předem stanovených úsecích v mužstvech o přibližně pěti až deseti lidech.

60 SOA v Třeboni, odd. Třeboň, BÚŘ NH, inv. č. 57, sign. III C, kart. 24, plavební program na rok 1934, protokol z konference konané v Kaplici 27. 3. 1934 ohledně jarní plavby polenového dříví.

61 V plavebních programech z let 1931 a 1934 nebyl harmonogram otevírání rybníků upraven.

62 WAGNER, T., *Entstehung*, s. 9.

Dle dochovaných programů byly úseky hlídačů na Černé a jejich přítocích rozděleny takto:

1. Migalský jez – Rapotický mlýnský jez
2. Rapotický mlýnský jez – Hamerský jez v Meziříčí
3. Hamerský jez v Meziříčí – Hauslův jez
4. most v Černém Údolí (Schwarzthaler Brücke) – rechle v Třebíčku (Rechen St. Gabriela)
5. rechle v Třebíčku – jez Kamenného mlýna (Steinmühlwehr)
6. jez Kamenného mlýna – Hauslův jez
7. Hauslův jez – jez Dvořákova mlýna (Hofbauernwehr)
8. jez Dvořákova mlýna – rechle v Ponholzi (Ponholzer Rechen).

Na Malši dělení vypadalo takto:

10. rechle v Ponholzi – U Němického (Nemecleithe)
11. U Němického – Velešínský mlýnský jez (Welleschiner Mühlwehr)
12. Velešínský mlýnský jez – samota Benák (Benaken)
13. samota Benák – Řimovský mlýnský jez (Řimauer Mühlwehr).

První tři úseky (1–3) se nacházely na Pohořském potoce, dalších pět (4–8) na řece Černé, tři do soutoku s Pohořským potokem (4–6), poslední dva na dolním toku. Poslední čtyři úseky ležely (s výjimkou 10.) celé na řece Malši. Když se například plavilo dřevo z Pohořského potoka, procházelo úseky 1–3 a 7–13. V číslování úseků vždy po 8 následuje 10, úsek číslo 9 není uváděn. Lze se domnívat, že tímto číslem buquoyská lesní správa označovala horní tok Malše do jejího soutoku s Černou. Ten se ovšem pro popisované plavení nevyužíval. Všech 12 úseků se pochopitelně obsazovalo jen v případě českobudějovické plavby. Zatím se nepodařilo objasnit, proč úseky hlídačů končily již u mlýnského jezu v Řimově, tedy ještě daleko před Českými Budějovicemi. Je možné, že mezi Řimovem a Plavem zajišťoval tuto činnost personál obchodní správy (*Holzgeschäftsleitung / Holzgeschäftsverwaltung*) v Červeném Dvoře u Českých Budějovic.

Standleute působili na Pohořském potoce nad Migalským jezem (včetně Uhlištského potoka) a na Černé (a jejích přítocích) nad mostem v Černém Údolí (Schwarzthaler Brücke), a to zřejmě až po místa vhazování dřeva:

Pohořský a Uhlištský potok:

1. Pohořský rybník – Baronův jez (Baronwehr)
2. Baronův jez – Leopoldov (Leopolddorf)
3. Leopoldov – Migalský jez
4. Uhlištský potok

Černá a vedlejší potoky:

1. Huťský potok po Leberhartský jez
2. Tisový potok
3. Lužný potok
4. Černá – patrně od Zlaté Ktiše po Leberhartský jez, tj. po soutok s Huťským potokem
5. Černá od Leberhartského jezu po most v Černém Údolí

Na průběh plavení dřeva a také na strážný personál dohlížely k tomu určené hlídky, tzv. patroly, konané buquoyským lesnickým personálem. Každý hlídkující měl svěřen určitý úsek plavební cesty, na němž vykonával dohled. Tyto úseky se až do roku 1935 rok od roku poněkud měnily. Proto představíme jejich rozpis z roku 1936, v němž se jejich vymezení ustálilo. Jak vyplývá z přehledu, nekryly se s úseky strážného personálu.

Pohořský potok:

- Pohořský rybník – Migalský jez
- Migalský jez – Radčice (Radinetschlag)
- Radčice – Hauslův jez

Černá:

- Žofín – most v Černém Údolí
- most v Černém Údolí – Třebíčko
- Třebíčko – Hauslův jez
- Hauslův jez – jez Dvořákova mlýna
- jez Dvořákova mlýna – Ponholz

Malše:

- Ponholz – Velešín (Welleschin)
- Velešín – Plav (Plaben)

Z přehledu úseků patrol je patrné, že na Malši působily až po Plav, respektive po tamní rechle. Ty umožňovaly regulovat množství polenového dřeva plaveného do Červeného Dvora tak, aby je v tamním přístavišti zvládli postupně vytahovat z vody a rovnat do hranic.⁶³ Plavení polenového dřeva mezi Plavem a Červeným Dvorem asi probíhalo ve specifickém módu, neboť je dochované programy vůbec neupravovaly. Tento závěrečný úsek se totiž neobjevil ani v harmonogramech doplávání. Můžeme tedy říct, že programy pro českobudějovickou plavbu končily u rechlí v Plavu. Pouze úseky hlídačů uzavíral již mlýnský jez v Římově (viz výše).

Programy plavení dřeva výslovně zmiňovaly obsazení následujících jezů na Pohořském potoce a Černé.

1. Baronův jez
2. jez u šindelovny (Schindelmashinwehr) – od roku 1938 neuváděn
3. Leopoldovský jez (Leopolddorfer Wehr)
4. jez Uhlíšťského mlýna (Neumühlwehr)
5. Migalský jez
6. Ličovský jez (Litschauerwehr) – naposledy uveden při jarní plavbě 1939
7. jez Dvořákova mlýna
8. jez mlýna U Dubu (Eichmühlwehr) – naposledy uveden při jarní plavbě 1939
9. Papírenský jez (Papierwehr)

Jezy 1–5 leží na Pohořském potoce, zbytek na Černé v úseku pod soutokem s Pohořským potokem. Jejich výčet se nekryje s jezy, které tvořily mezní body při rozdělení Pohořského potoka a Černé na úseky spravované *Standleute* (horní toky) a hlídači pod vedením předáka s titulem *Stationsbesorger*.

Obsazení jezů bylo nezbytné, aby se usnadnil průchod splavovaného dřeva přes ně. Obsluha směřovala dřevo do propusti (*Schleuse*, *Durchlass*), otevírala ji a později zavírala. Jezy obsluhovali lidé označováni v programech plavení dřeva jako hlídači. Zřejmě se jednalo o hlídače určené výhradně k obsluze výše jmenovaných jezů. Jez Dvořákova mlýna obsluhovalo v každém roce výrazně více osob než ostatní jezy.

Jako námezdní *Standleute* a hlídači se uplatňovali muži ze vsí a osad v Novohradských horách, z podhorských vsí a konečně také z vesnic v Pomalší. Jen v úsecích po rechle v Ponholzi bylo tímto způsobem zaměstnáno mnoho desítek lidí. Plavební programy opakovaně zdůrazňovaly povinnost *Standleute* a hlídačů odklízet z břehů vyplavené dřevo, aby se usnadnilo a urychlilo pozdější doplávání.

Vraťme se však nyní ještě na místa vyhazování polenového dříví do potoků. Zatímco dřevo postupně již několik hodin odplouvalo a směřovalo do místa určení, na potocích začínalo okamžitě po skončení vyhazování doplávání. Organizačně nejnáročnější byla do roku 1938 budějovická plavba, neboť v jejím rámci se plavilo dřevo ode všech šesti potoků. Proto se nyní podrobněji zaměříme právě na ni. Obvykle, a to nejen u budějovické plavby, platilo, že kdo řídil vyhazování, řídil také doplávání. Ústřední postavení

63 Podle Kloudových vzpomínek bývalo na Malši po spuštění rechlí v Plavu takové množství polen, že sahalo až po Doudleby. KLOUDA, J., Plavení, s. 20.

v organizaci doplavování zaujímaly toky, při nichž bylo složeno nejvíce polenového dřeva, což byl Pohořský a Huťský potok. Na nich vedl vhazování zpravidla plavbyvedoucí (*Triftleiter*), jenž po jeho skončení řídil také doplavování. Plavbyvedoucí byl buquoyský úředník stojící v čele plavebního ředitelství (*Triftleitung, Schwemmleitung*), které zajišťovalo koncepci, organizaci a realizaci plavení polenového dříví.⁶⁴ V letech 1931–1934 stál v čele plavební správy Franz Friedrich, pro roky 1935–1940 je doložen Roman Friedrich.⁶⁵

Každý den se doplavovalo až do úplného setmění tak, aby se došlo co nejdál.⁶⁶ Protože musel plavbyvedoucí druhý den vést vhazování na Huťském potoce, musel doplavování na Pohořském potoce dokončit jiný buquoyský lesní úředník. Na menších tocích (Uhlíšťský, Huťský, Tisový a Lužný potok) se doplavování stihlo ještě v den vhazování a končilo v místě ústí do hlavního toku (Pohořského potoka, Černé, nebo Huťského potoka v případě Tisového potoka). Druhý den budějovické plavby se vhažovalo na Černé a jejích horních přítocích. Vhazování a doplavování na Černé, Tisovém a Lužném potoce vedli osvědčení buquoysští lesní úředníci, na Huťském potoce sám plavbyvedoucí. Ten také v místě soutoku Huťského potoka a Černé (u Leberhartského jezu) přebíral společně s buquoyským lesním úředníkem, vedoucím vhazování a doplavování na Tisovém potoce, doplavování na Černé směrem k Hauslovu jezu, u něhož se obvykle spojilo doplavování z Černé a Pohořského potoka a pokračovalo do Ponholze. U Hauslova jezu se také mohlo měnit složení doplavovacího tandemu.

Při českobudějovické plavbě se v dochovaných programech vždy zdůrazňovalo, že rechlí v Ponholzi musí být dosaženo nejpozději do 10. hodiny ranní třetího dne od započetí vhazování na Pohořském potoce. V tu dobu se už totiž nezřídka na některém z potoků vhažovalo pro plavbu do Ponholze, a proto bylo potřeba zavřít tamní rechle. V roce 1937 tak např. mělo doplavování z českobudějovické plavby, která začala 12. dubna na Pohořském potoce, dospět do Ponholze 14. dubna do 10 hodin dopoledne (viz následující tabulka). V Ponholzi přebíral vedení doplavování nový tandem buquoyských lesních úředníků, kteří končili u rechlí v Plavu.

Harmonogram vhazování dřeva pro jarní plavbu v roce 1937				
datum	vodní tok	počátek a konec vhazování dřeva		plavba
12. dubna	Pohořský potok	5:30	16:00	do Červeného Dvora u Českých Budějovic
	Uhlíšťský potok	12:00	16:00	
13. dubna	Huťský potok	5:30	13:00	
	Lužný potok	7:00	11:00	
	Černá	11:00	15:00	
	Tisový potok	13:00	14:00	
14. dubna	Pohořský potok	9:00	12:00	do Ponholze
	Huťský potok	5:30	7:30	do Třebíčka

Plavby do Ponholze a Třebíčka

Plavby do Ponholze a do Třebíčka byly organizačně méně náročné, neboť objem plaveného dřeva byl mnohem menší než u budějovické plavby a pro každou z obou uvedených lokalit se splavovalo dřevo složené u jednoho, nanejvýše dvou potoků. Před

64 Z dochovaných plavebních programů lze soudit, že se sídlo plavební správy měnilo, respektive mohla mít svá detašovaná pracoviště. Postupně sídlila v Bělé u Malont (Ziernetschlag), Černém Údolí či Leopoldově.

65 Dochované programy plaveb jsou po celou dobu podepisovány úředníky s příjmením Friedrich. Srovnání pisma ukazuje, že muselo jít od dva různé muže. Z protokolu z 27. 3. 1934 přiloženého k programu jarní plavby z téhož roku zjišťujeme, že v té době působili ve službách hraběte Buquoye dva lesní úředníci tohoto příjmení: služebně starší (*Oberförster*) Franz a mladší (*Förster*) Roman. V letech 1931 a 1934 podepisoval programy zřejmě starší Franz, v letech 1935 až 1940 pak Roman, v jehož podpisě předchází příjmení písmeno R. Protože tito plavbyvedoucí zastávali svůj post dlouhodobě, nebývají v programech obvykle uváděna jejich jména.

66 Soudě dle propozic dochovaných plavebních programů (rok 1931), trvalo vhazování na Pohořském potoce někdy tak dlouho, že v den, kdy se konalo, již nebylo možno doplavovat.

rokem 1939 byl celkem dvakrát (1931, 1937) doložen postup, kdy se plavilo, respektive vhažovalo, pro Ponholz a Třebíčsko ve stejný den, přičemž předtím se dva dny vhažovalo pro budějovickou plavbu. V roce 1931 se mělo vhažovat od šesté hodiny ranní do poledne na Huťském potoce pro Ponholz, od dvou do pěti odpoledne pak současně na Tisovém potoce a Černé pro Třebíčsko. Do Ponholze připlulo první dřevo již kolem poledne, do Třebíčka teprve ve večerních hodinách. Doplavování probíhalo analogicky jako u budějovické plavby. Počítalo se, že se doplavení v rámci obou plaveb stihne ještě téhož dne. Roku 1937 se splavovalo polenové dříví pro Ponholz od Pohořského potoka, zatímco pro Třebíčsko od Huťského potoka.

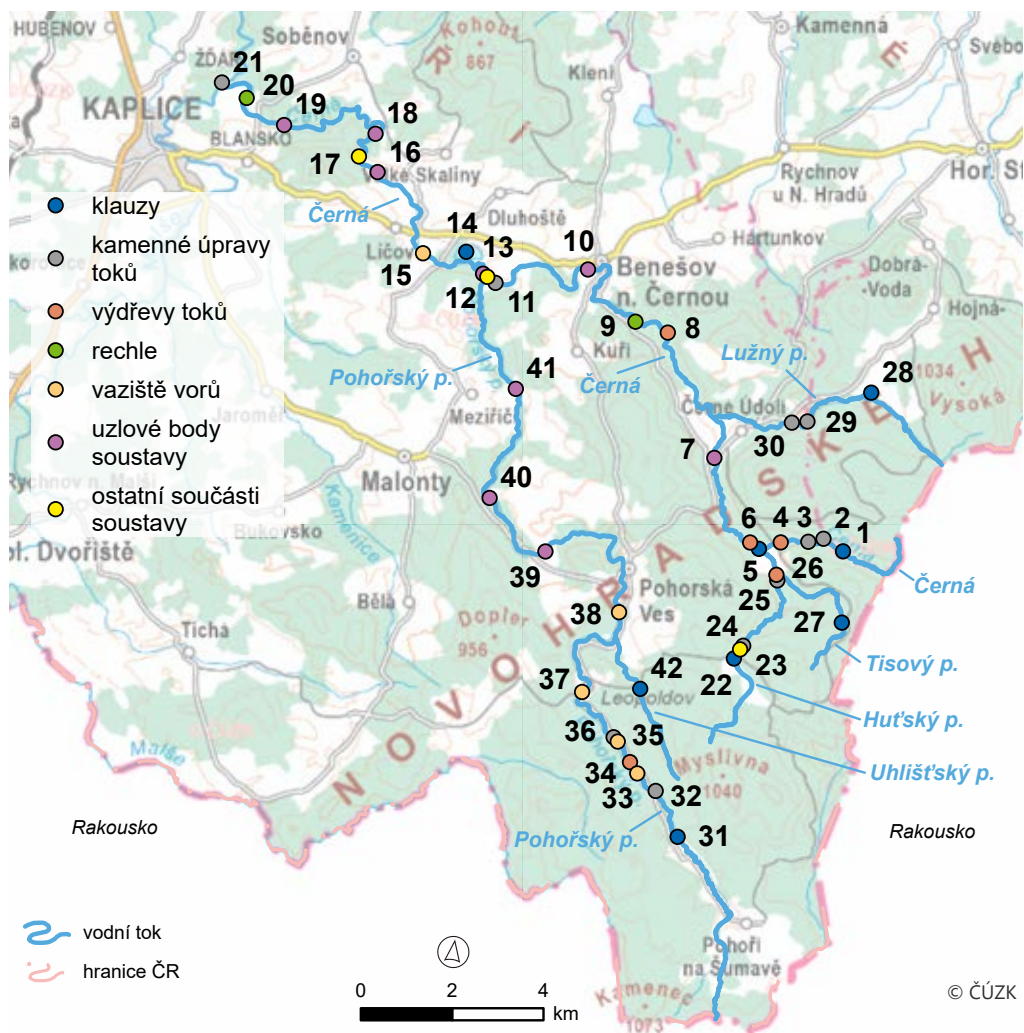
Specifický byl rok 1934, v němž se na jaře plavilo pouze do Červeného Dvora. Plavení do Ponholze a Třebíčka proběhlo teprve v prosinci. Pro Ponholz se vhažovalo na Pohořském a Uhlištském potoce 7. prosince, o den později na Tisovém potoce a Černé pro Třebíčsko. Počínaje rokem 1939 neuváděly programy plavení dřeva budějovickou plavbu. Je tedy pravděpodobné, že se po odtržení pohraničí od Československa již do Červeného Dvora u Českých Budějovic neplavilo. O to více dřeva nově směřovalo do Ponholze. Do Třebíčka se plavilo jen velmi malé množství dřeva, necelých 500 prn. Od roku 1939 se do Ponholze plavilo ve dvou termínech: v jednom termínu od Pohořského a Uhlištského potoka, v druhém od Černé a jejích horních přítoků. V roce 1939 bylo plavení rozděleno na jarní (duben) a podzimní (přelom října a listopadu). V letech 1940 a 1941 byly obě plavby pro Ponholz plánovány s týdenním odstupem na přelomu dubna a května. Dochovaný exemplář plavebního programu z roku 1944 dokládá pouze plavbu dřeva pro Ponholz od Černé a jejích horních přítoků.

Obsahují-li plavební programy poměrně detailní údaje o počátku plavení – o dni a hodině otevření rybníků a počátku vhažování dřeva do potoků, jsou naopak skoupé na informace o předpokládaném ukončení jednotlivých plaveb. Je to pochopitelné, protože plavba definitivně končila teprve s vytažením veškerého dřeva a jeho srovnáním do hranic. Tato poslední fáze už ovšem probíhala do značné míry nezávisle na vlastním plavení a doplavování (na něž kladou programy největší důraz). Vytahování polen, jejich třídění a skládání do hranic sice běžně začínalo ve chvíli, kdy ještě nebylo vlastní plavení ukončeno, nebylo tedy splaveno veškeré dřevo určené pro danou lokalitu, zároveň však samotný proces splavování pro svou časovou náročnost významně přesahovalo. Splavení polenového dřeva včetně doplavování proběhlo na říčce Černé a jejích přítocích včetně Pohořského potoka, v případě provedení všech tří obvyklých plaveb (Červený Dvůr, Ponholz, Třebíčsko) hned za sebou v jarním termínu, během tří dnů. Na Malši zabralo plavení delší dobu už proto, že přístav v Červeném Dvoře nebylo možné okamžitě zahltit veškerým dřevem. Jak bylo uvedeno výše, zadržovala se část dřeva podle potřeby na rechlich u Plavu.

Datum definitivního ukončení plavby včetně poslední fáze známe pouze z let 1934 a 1939. V roce 1934 se na jaře konala pouze plavba do Červeného Dvora. Začala 16. dubna vhažováním dřeva na Pohořském potoce a skončila 5. 5., kdy bylo v Červeném Dvoře složeno veškeré vytažené polenové dřevo. Podzimní plavba v roce 1939, v němž se plavilo dřevo pouze do Ponholze, začala 30. října a práce na skladišti v Ponholzi byly ukončeny 10. 11. Vlastní splavení dřeva, včetně doplavování při tehdejší ponholzské plavbě obnášející přibližně 6 000 prn polenového dříví od Pohořského a Uhlištského potoka, s velkou pravděpodobností nezabralo více než dva dny.

Dochované plavební programy prozrazují, že manuální práce při poslední fázi plavby polenového dřeva obstarávali námezdní pracovníci – muži a také ženy. Plavební programy z let 1939, 1940 a 1941 zahrnovaly informace o specializaci pracovníků při ukládání dřeva v Ponholzi. Uváděly osoby, které vyhazovaly dřevo z vody (*Auswerfer*), vozily je na kolečkách na místo určení (*Scheiber*), srovnávaly je na hromady (*Schlichter*) a konečně uklízely areál skladiště. Práci námezdních dělníků řídili dozorcí z řad buquoysského personálu.

Ne všechno dřevo vhozené do potoků dorazilo do cíle plavby. Část palivového dřeva se prodala po cestě zájemcům z řad veřejnosti. Programy sice upravovaly ceny takového dřeva, ale není jasné, jakým způsobem prodej probíhal. Je možné, že se takto prodávalo dřevo vyplavené na břeh, sbírané a rovnané do hranic strážným personálem, příp. si lidé

mohli dřevo sami vylovit.⁶⁷ Část dřeva byla určena jako odškodnění pro majitele vodních děl (mlýny, hamry) na Pohorském potoce. Seznamy těchto osob (v průměru jich bývalo pět až šest) a množství poskytnutého dřeva tvořily od roku 1934 součást plavebních programů. V součtu se jednalo o nepatrné množství dřeva (kolem 20 prn). Toto odškodnění bylo opodstatněné, neboť vodní díla nemohla být po dobu plavení – kdy se vodní náhony uzavřely – v provozu. Část dřeva pak byla určena jako deputátní dřevo. Deputátníků nebylo mnoho (v průměru tři až pět osob), jednalo se o námezdní pracovníky zaměstnané při plavbě dřeva. Úbytek dřeva způsobený krádežemi po cestě byl, zdá se, naprosto minimální.⁶⁸

Závěr

V poslední čtvrtině 18. století byl na buquoyském panství Nové Hradky vybudován pod vedením inženýra Johanna Riemera důmyslný plavební systém umožňující splavit z lesů Novohradských hor dřevo stavební (kulatina) i palivové, k němuž patrně až později přibýlo

⁶⁷ Tento druhý postup je přímo uveden v protokolu z 27. 3. 1934. Protokol je přiložen k programům jarní a podzimní plavby v roce 1934. (SOA v Třeboni, odd. Třeboň, BÚŘ NH, inv. č. 57, sign. III C, kart. č. 24, program plavení dřeva pro rok 1934.)

⁶⁸ Na tuto skutečnost poukazuje ve zprávě z 25. 5. 1934 buquoyská správa pro obchod se dřevem v Červeném Dvoře u Českých Budějovic (Karl Georg Buquoysche Holz-Geschäftsverwaltung Böhmen. Budweis-Rotenhof). Zpráva je přiložena k programům plaveb na rok 1934.

← Obr. 34. Mapa dochovaných reliktů a důležitých míst novohradské plavební soustavy, informační obsah mapy Michal Bureš, grafické zpracování David Honek, 2024

Legenda:

1. Nádrž Zlatá Ktiš (Goldene Tisch, Goldentischteich)
2. Černá (Schwarzau, Schwarzaubach): kamenné obezdění ohbí toku
3. Černá: ochranný kamenný taras mezi potokem a cestou
4. Černá: zbytky vertikální výdřevy (tzv. epis)
5. Černá: relikt zaniklého Leberhartského rezervoáru (Leberharter Reservoir) a jezu
6. Černá: epis dochované do roku 2002, dnes sotva patrné zbytky
7. Černá: most v Černém údolí (Schwartztaler Brücke)
8. Černá: zachované jedno pole epis
9. Černá: pozůstatky mostku s rechlemi v Třebíčku (Sankt Gabriela)
10. Černá: relikt jezu zaniklého Kamenného mlýna (Steinmühlwehr)
11. Černá: břehy upravené kamenným obezděním
12. Kanál napájející Kancleřský rybník (Kanzlerteich) vodou z Černé (Schwarzau, Schwarzau Bach)
13. Černá: pozůstatky bývalého Hauslova jezu (Hauslwehr)
14. Kancleřský rybník (Kanzlerteich)
15. Černá: prostor bývalého ličovského vaziště vorů s reliktem Thurnova/Ličovského jezu (Thurnwehr, Litschauerwehr)
16. Černá: bývalý jez Dvořákova mlýna (Hofbauernwehr), dnes jez vorové propusti Soběnovské přehrady
17. Černá: přehrada Soběnov s vorovou propustí
18. Černá: nepatrné pozůstatky jezu mlýna U Dubu (Eichmühlwehr)
19. Černá: papírenský jez
20. Černá: pozůstatky rechlí Ponholz
21. Černá: kamenné opevnění břehu řeky
22. Huťský rybník (Gereuterteich)
23. Místo, kde se vhažovalo dřevo do Huťského potoka (Gereuterbach) v první fázi plavby
24. Huťský potok: krátké kamenné opevnění potoka
25. Huťský potok: břehy upravovány kamenným obezděním
26. Huťský potok: zbytky epis
27. Prostor zaniklého Tisového rybníka (Eibenteich)
28. Mlýnský rybník (Mühlbergteich)
29. Lužný potok (Luggaubach): opevnění ohbí toku kamennými bloky
30. Lužný potok: břehy narovnaného toku upravené kamenným obložením
31. Pohořský rybník (Buchersteich)
32. Pohořský potok (Buchersbach): kamenné opevnění břehu
33. Pohořský potok: prostor někdejšího vaziště prámů v Baronově Mostě (Baron Brücke. Obere Zeughütten, Vordere Zeughütten) s reliktem jezu (Baronwehr)
34. Pohořský potok: relikt výdřevy dna toku v místech jeho největšího spádu
35. Pohořský potok: místo někdejšího vaziště prámů v Mittlere Zeughütten
36. Pohořský potok: kamenné zpevnění břehů
37. Pohořský potok: bývalé vaziště prámů s reliktu jezu v Leopoldově (Leopolddorf)
38. Pohořský potok: někdejší vaziště prámů s jezem v Migalu
39. Pohořský potok: místo někdejšího Rapotického jezu (Rappetschläger Mühlwehr) s vydlážděným břehem pod jezem
40. Pohořský potok: místo zaniklého jezu mlýna v Radčicích (Radinetschlag)
41. Pohořský potok: relikt Hamerského jezu v Meziříčí (Uhretschläger Hammerwehr)
42. Uhlířský rybník (Kohlstätterteich)

ještě brusné dřevo sloužící jako surovina pro výrobu celulózy. Jelikož jmenované typy dřeva vyžadovaly odlišný způsob plavení, byla trasa upravena jak pro účely voroplavby, tak i volné plavby palivového a brusného dřeva.

Osu plavební trasy v Novohradských horách a podhůří představovala řeka Černá se svými přítoky. Nejvýznamnějším přítokem Černé je Pohořský potok, jemuž v organizaci voroplavby i volné plavby dřeva připadlo výsadní postavení. Po dobudování plavební trasy na přelomu 18. a 19. století se využíval k voroplavbě od místa zvaného Baronův most, jež leželo na jeho horním toku. Na Černé se vory plavily až od soutoku s Pohořským potokem. Jinak tomu bylo v případě plavení volného dřeva. To se kromě Pohořského potoka, při jehož březích však pravděpodobně býval stabilně připraven největší objem dřeva, plavilo také na jeho přítoku Uhlířském potoce, stejně jako na horním toku Černé a jejích přítocích – Huťském, Tisovém a Lužném potoce. Celkem tedy bylo užíváno k plavbě polenového dříví šest vodních toků. Sedmý pak představovala řeka Malše, která tekla do Českých Budějovic a do níž se vlévala Černá pod Kaplicí.

Protože potoky a řeky v Novohradských horách neposkytovaly dostatek vody pro voroplavbu a volnou plavbu dřeva, bylo třeba posílit jejich průtok. Klíčový prvek plavební soustavy proto tvořilo celkem šest vodních rezervoárů (klauz, klauzur) vybudovaných postupně během poslední čtvrtiny 18. století na každém ze šesti výše jmenovaných toků. Tyto vodní rezervoáry sloužily v zásadě jak voroplavbě, tak i plavbě polenového dříví. Při plavbě polenového dřeva se vždy s dostatečným (obvykle dvouhodinovým) předstihem otevřely jejich výpustní roury, čímž se zvýšila vodní hladina v potoce na úroveň umožňující splavení dřeva. Dříví se do potoků vhažovalo primárně v místech pod těmito rybníky, v případě potřeby ovšem i jinde po cestě.

Jak dokládají prameny, nejpozději na konci 19. století se polenové dříví plavilo kromě Červeného Dvora u Českých Budějovic (tzv. budějovická plavba) také ke skladištím dřeva v Ponholzi (nedaleko Blanska u Kaplice) a k pile Gabriela v osadě Třebíčko u Benešova nad Černou. Ve všech těchto lokalitách byly na vodních tocích umístěny rechle umožňující zastavit tok dřeva a vytáhnout polena z vody. Nejvíce dřeva tradičně směřovalo do Červeného Dvora, méně pak do Ponholze a nejméně do Třebíčka. Tyto poměry byly zachovány i ve třicátých letech. Mezi lety 1931 a 1938 se ročně splavilo zhruba 20 000 prm polenového dřeva s tím, že v letech 1932 a 1933 se patrně neplavilo. Významný předěl znamenalo připojení Kaplicka k třetí říši v roce 1938: roku 1939 se již do Českých Budějovic neplavilo. Tím významně poklesl celkový objem plaveného dřeva, který už předtím během první poloviny čtyřicátých let vykazoval rok od roku sestupnou tendenci. V letech 1942 a 1943 se zřejmě neplavilo, protože z této doby nebyly plavební programy doloženy. Není vyloučeno, že se naposledy plavilo v roce 1944, z něhož se dochoval poslední plavební program.

Polenové dřevo se plavilo většinou na jaře přibližně od poloviny dubna do poloviny května. Spíše výjimečně se vyskytovala podzimní plavba, která mohla být realizovaná v říjnu, listopadu, ba i prosinci. Samotné splavení dřeva bylo otázkou tří čtyř dnů. Nejdéle z celé plavby trvalo vytahování dřeva z vody a jeho rovnání do hranic podle druhů dřeva a jakostních tříd. V případě českobudějovické plavby zabrala tato poslední fáze asi dva až tři týdny, při menších plavbách do Ponholze a Třebíčka vyžadovala pochopitelně méně času.

Typicky se plavilo v jarním termínu do všech tří lokalit. Plavení začínalo otevřením rybníků a vhažování polen do vody. Toto vhažování bylo rozděleno do tří dnů a respektovalo organizaci plaveb. Začínalo se vhažováním pro českobudějovickou plavbu. První den se obvykle vhažovalo na Pohořském a Uhlířském potoce, druhý den pak na Černé a jejích přítocích. Až třetí den se vhažovalo pro Ponholz a Třebíčko; tou dobou již plulo dřevo z českobudějovické plavby po Malši. Vhažování a následné doplavování, jež spočívalo v čištění vodní cesty od zaklíněných, zaseknutých či jinak uvíznutých polen, vedli každým rokem buquoyští lesní úředníci s letitými zkušenostmi. V čele stál plavbyvedoucí (*Triffler*, *Schwemmler*), který měl disponovat dostatečným počtem pracovníků. Pokud možno hladký průběh plavby zajišťoval námezdný strážný personál rozmístěný po celé délce plavební trasy. Na jeho činnost a celou plavbu navíc dohlíželi patrolující buquoyští lesní úředníci. Část námezdních pracovníků byla ještě určena k obsluze jezů (otevírání a zavírání propustí). Námezdní síly pomáhaly také ve skladištích s vytahováním, tříděním, skládáním dřeva do hranic a úklidem skladiště. Plavení dřeva tudíž poskytovalo každoročně přivýdělek stovkám obyvatel z Novohradských hor, jejich podhůří i Pomalší.

K podstatnějším změnám v organizaci plaveb došlo teprve od roku 1939, kdy se již do Českých Budějovic neplavilo. Od té doby se plavilo ve dvou samostatných termínech do Ponholze, příp. ještě také do Třebíčka (doloženo pouze 1940). Na způsobu plavení se ovšem nic nezměnilo.

Ačkoliv jsme se v této studii soustředili především na plavení polenového dřeva ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století, zkoumané prameny ukazují, že se systém a organizace splavování po svém ustálení v závěru 18. století během dalších 150 let ve svých klíčových parametrech nezměnil. Principy nastavené tvůrci plavebního systému se ukázaly jako nosné a následné variace spíše reagovaly na momentální situaci a stav systému.

V krajině Novohradských hor a podhůří zůstala zachována celá řada památek na plavení dřeva. Tyto terénní a stavební reliktů dokládají rozsah a význam zdejší plavební soustavy, který přesahuje hranice regionu. Ve srovnání s jinými památkami podobného

rázu (např. Schwarzenberský kanál nebo Vohynicko-Tetovský kanál) bývá plavební soustava novohradská pro svou torzovitost a roztržitost neoprávněně opomíjena. Svoji roli sehrála i ztráta historické paměti oblasti, k níž došlo v důsledku vysídlení německy hovořícího obyvatelstva po druhé světové válce a která ostatně postihla skoro celé české pohraničí. Část novohradské soustavy se navíc po roce 1951 ocitla v nepřístupném pohraničním pásmu, kde nebyl až do roku 1990 možný ani terénní výzkum, ani údržba či monitoring dochovaných památek. Řídké osídlení, izolovanost a nepřístupnost pozůstatků plavebního systému na druhou stranu ale často přispěly k zakonzervování jejich památkového potenciálu, neboť reliktů byly chráněny před civilizačním rozvojem. Zveřejnění významu i potenciálu těchto památek je důležitým, avšak pouze prvním krokem cesty vedoucí k uchování tohoto kulturního dědictví pro příští generace.

**Množství a druh plaveného dřeva ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století
Budějovická plavba**

Rok	povodí Pohořského potoka				povodí Černé							
	Pohořský potok		Uhlířský potok		Černá		Tisový potok		Huťský potok		Lužný potok	
	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W
1931*	6268,5		205,5		1382		342		1045,5		1861	
1934 16/4	4854,5	12791	-	-	34	577	68	-	1033,5	8731	-	-
1934 7/12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1935	5335,5	4624,25	417	133	736	136,5	383	1356	1548,5	3773	965,5	-
1936	2651,25	7666,75	44	867,5	906	181	235	784,5	924,5		-	121,5
1937	5469	4419	476	346	1909,5	-	162,5	162	1528,5	1627	917,5	199,2
1938**	3128	4380,5	223,5	315,5	1025	315,5	540	280	70	1760	-	-

* V roce 1931 lze rozlišit podle tras jednotlivých potoků jen dřevo pro výrobu papíru (*Schleifholz*), nikoliv palivové dřevo.

** V pomnichovském období se plavba nekonala.

Plavba do Ponholze

Rok	povodí Pohořského potoka				povodí Černé							
	Pohořský potok		Uhlířský potok		Černá		Tisový potok		Huťský potok		Lužný potok	
	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W
1931*	-		-		-		-		-		-	
1934 16/4	-	1368	-	641	-	-	-	-	-	-	-	-
1934 7/12	-	11053	-	641	-	-	-	-	-	-	-	-
1935	-	1825,75	-	711	-	-	-	-	-	-	-	-
1936	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1867	-	-
1937	2001	1358,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1938	-	-	-	-	146	-	-	-	1402	936	1568	494
1939 jaro	-	-	-	-	1563,5	129,5	452,5	182,5	1372	4028	1031,5	188
1939 podzim	-	-	150	508	-	-	-	-	3092	2263	-	-
1940 29/4	4545,5		470		-		-		-		-	
1940 7/5	-		-		1409		241		3230,5		461	
1941 25/4	4513,5		1057,5		-		-		-		-	
1941 2/5	-		-		1059,5		348,5		3149		931,5	
1944	-		-		2545,5		552		4384,5		727	

* V roce 1931 se neplavilo dřevo pro výrobu papíru (*Schleifholz*), pouze 836,5 kubíků tvrdého a 1589,5 kubíků měkkého palivového dřeva.

Plavba do Třebíčka*

Rok	povodí Černé							
	Černá		Tisový potok		Hutský potok		Lužný potok	
	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W	SH	BH-H BH-W
1931**	-		-		-		-	
1934 16/4	-	242	-	1127	-	-	-	-
1934 7/12	-	424	-	983	-	-	-	-
1935	-	-	-	-	-	-	-	-
1936	-	-	-	-	-	-	-	-
1937	-	-	-	-	-	647,5	-	-
1938	-	-	-	-	-	-	-	-
1939 jaro	-	-	-	-	-	460	-	-
1939 podzim	-	-	-	-	-	-	-	-
1940 24/4	-	-	-	-	-	476	-	-
1940 7/5	-	-	-	-	-	-	-	-
1941 25/4	-	-	-	-	-	-	-	-
1941 2/5	-	-	-	-	-	-	-	-
1944	-	-	-	-	-	-	-	-

* Do tohoto místa se dopravovalo jen palivové dřevo.
** V roce 1931 se dopravovalo ze všech potoků (nelze rozlišit) 496 kubiků tvrdého a 1 757 měkkého palivového dřeva.

Záznamy pro plavbu v roce 1931 jsou jiné než v ostatních letech, nelze u nich rozlišit množství a druhy dřeva na jednotlivých potocích. V daném roce se konala ještě plavba do Černého údolí, tedy jen po horním toku Černé, dopravilo se tam 318,5 kubiků tvrdého palivového dřeva a 1 289 měkkého.

Vysvětlivky:

SH – dřevo pro výrobu papíru (*Schleifholz*)
BH-H, BH-W – palivové dřevo (*Brennholz*), tvrdé a měkké

Summary

At the end of the 18th century, the Černá River and its tributaries, located on the estate of the noble Buquoy family, were made navigable for the transport of logs and partly for rafting under the leadership of engineer Johann Franz Riemer. The key element of the system was a system of six water reservoirs to raise the water level of the streams to enable timber floating. A reservoir was established on each of the six watercourses used for the floating of logs.

The system and the organisation of floating have remained unchanged in their key parameters over the next 150 years since their establishment in the late 18th century. The principles set out by the creators of the navigation system have proved to be sustainable, and subsequent variations have responded more to the current situation and the state of the system.

The Buquoyas floated the logs to Červený Dvůr near České Budějovice (the České Budějovice navigation) and then to their timber depots in Ponholz near Kaplice and to the Gabriela sawmill in the village of Třebíčko near Benešov nad Černou. In the 1930s, about 20,000 spatial metres of logs were floated. The largest portion travelled to České Budějovice. From 1939, floating to Červený Dvůr

ceased and the volume of floated timber was declining. It was usually floated in the spring in April-May, and more rarely also in the autumn. Floating was carried out by the forestry staff of the Buquoy estate with the help of large numbers of labourers (in their hundreds) from villages nearer and farther away from the water courses. The complete floating of the timber, including its hauling and stacking in the warehouses, took, in the case of the České Budějovice navigation, approximately three weeks, while the smaller navigations (Ponholz, Třebíčko) took shorter time. It depended not only on the distance of the destination, but also on the volume of timber. A number of material remnants have been preserved in the landscape, demonstrating the scale and technical complexity of the timber floating masterpiece. Most remains, with the exception of the surviving splash dams, have now become rather neglected historical sites. These mainly include numerous watercourse modifications, whether stone or wood works, where the surviving – most probably originally timber support – of Pohořský brook is unique. Other important material evidence of timber floating is represented by the remnants of the barriers/rakes as well as raft landings and their associated weirs.

Prameny a literatura

Archivní fondy

Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Třeboň, fond Buquoyské ústřední ředitelství Nové Hradý (1789) 1924–1945 (1946)
Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Třeboň, fond Krajské vodohospodářské rozvojové a investiční středisko České Budějovice 1880–1958 (1969)
Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Třeboň, fond Velkostatek Nové Hradý 1359–1945
Státní okresní archiv Český Krumlov, fond Okresní úřad Kaplice (1770) 1850–1938 (1952)

Internetové zdroje

PLETZER, Karel, Červený dvůr, Encyklopedie Českých Budějovic, dostupné online: <http://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/cerveny-dvur> [21. 09. 2024].

Literatura

BUREŠ, Michal – PAŘEZ, Jan, Plavení dřeva, in: *Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život*, DUDÁK, Vladislav (ed.), Praha 2006, s. 679–686.
HLADÍK, Hynek, *Schwarzenberský plavební kanál v zrcadle historických dokumentů*, [Vimperk] 2021.
JELÍNEK, Petr, Dvě a půl století od počátku splavňování říček v Novohradských horách, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, 2002, roč. 39, č. 3, s. 243–244.
KLOUDA, Josef, Plavení dříví po Malši, *Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích*, 1965, roč. 2, č. 1, s. 14–21.
KOBLESA, Pavel, *Buquoyské. Stručné dějiny rodu*, České Budějovice 2002.
KOVÁŘ, Daniel, Pohoří v Novohradských horách – příklad zrodu sídelních struktur v lesní divočině, *Jihočeský sborník historický*, 2022, roč. 91, s. 23–83.
KOVÁŘ, Daniel – MÖRTL, Pavel, Technické památky, in: *Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život*, DUDÁK, Vladislav (ed.), Praha 2006, s. 547–554.
LETT, Petr, Hydrologie, in: *Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život*, DUDÁK, Vladislav (ed.), Praha 2006, s. 63–78.
MYŠKA, Milan, Zaniklá jihočeská huť Gabriela 1770–1870, *Jihočeský sborník historický*, 1981, roč. 50, s. 261–270.
NEKOVÁŘ, František, Novohradské klausury, *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 1972, roč. 77, s. 85–88.
RIEGGER, Joseph Anton, *Skizze einer statistischen Landeskunde Böhmens, Einige Beilagen zum II. Heftchen*, Leipzig – Prag 1794/95.
SAZENHOFEN, Carl-Josef von, *Handwerksfibel. Flösserei und Trift*, München 1980.
SCHEUFLE, Vladimír – ŠOLC, Václav, *Já jsem plavec od vody. Historie jihočeské voroplavy*, České Budějovice 1986.
SCHEUFLE, Vladimír – ŠOLC, Václav, *Voroplavba na jihočeských tocích*, Praha 1970.
SCHLEUFER, Vladimír – ŠOLC, Václav, Zpráva o výzkumu voroplavy v r. 1955, *Český lid*, 1956, roč. 43, s. 40–41.
STEGEMANN, Rudolf, *Das grosse Baustoff-Lexikon. Handwörterbuch der gesamten Baustoffkunde*, Stuttgart – Berlin 1944.
TEICHL, Anton, *Geschichte der Stadt Gratzen mit theilweiser Berücksichtigung der Herrschaft Gratzen*, Gratzen 1888.
VOITL, Karel, *K otázce našich vodních cest*, Praha 1902.
ŽÁKAVEC, Theodor, *Lanna. Příspěvek k dějinám hospodářského vývoje v Čechách a v Československu*, Praha 1936.

Vydané prameny

GALLAŠ, Karel Edvard, *Die Regulierung der Flüsse Böhmens und ihre volkswirtschaftliche Bedeutung*, Prag 1871.
HAJEK, Ignaz, *Statistische und topographische Beschreibung der hochgräf. Georg v. Buquoy'schen Forste der Domäne Gratzen in Böhmen nebst Beschreibung und chartagrafischer Darstellung der v. böhmischen Forstvereine am 3. August 1874 unternommenen Exkursionstour*, Prag 1874.
KROPÍK, Stanislav (ed.), *Jaromír Haněl. Ve službách hraběte Karla Bonaventury Buquoye 1. 9. 1896 – 15. 2. 1912*, b. m. 2021.
KYNCL, Josef, *Znalecký posudek č. 386-01/06 na dendrochronologické datování dřevěných prvků vodních staveb v Novohradských horách a tvrze v Drslavicích, okr. Prachovice*, nepublikovaný posudek, Brno 2006.
LUSTIG, Rudolf – SVĚTNIČKA, František, *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1933.
TITTEL, Ignaz, *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*, Prag 1906.

TITTEL, Hynek, *Schematismus velkostatků v království Českém*, Praha 1894.
VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, Praha 1930.
WAGNER, Bohdan, *Statisticko-topografický a lesnický popis hraběcích Buquoy'ských lesů svěřenského panství Nových Hradů vyhotovený za příčinou návštěvy České lesnické jednoty při 47. valné a plné hromadě v městě Nových Hradech dne 5., 6. a 7. srpna 1895*, Praha 1895.
WAGNER, Theodor, *Entstehung, Wesen und Betrieb der auf der Exzellenz Karl Graf Buquoy'schen Domäne Gratzen in Böhmen bestehenden künstlichen Trift und Flößerei des Brenn- und Rundholzes*, Wien 1904.
WAGNER, Theodor, *Statistisch-topographische Beschreibung der Forste der Karl Graf von Buquoy'schen Fideikommiß-Herrschaft Gratzen (Böhmen)*, Gratzen 1913.

Mgr. Aleš Vyskočil, Ph.D. (nar. 1973)

Historický ústav Akademie věd ČR, pobočka Brno
vyskocil@brno.avcr.cz

Absolvent historie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 1999 působí na Historickém ústavu Akademie věd ČR v Brně, externě vyučuje na své alma mater. Specializuje se na správní, hospodářské a sociální dějiny 19. století se zaměřením na jeho druhou polovinu, dále na dějiny státní správy a byrokracie a proměnu krajiny českých zemí v moderní éře.

Mgr. Jaromír Florian, Ph.D. (nar. 1989)

Historický ústav Akademie věd ČR, pobočka Brno
jaromir.florian@centrum.cz
ORCID ID: 0000-0001-9651-1443

Vystudoval obor Pomocné vědy historické na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde obhájil disertační práci nazvanou *Okresní politická správa na Moravě v letech 1868–1928. Úřad a jeho písemnosti*. V současné době působí na brněnské pobočce Historického ústavu AV ČR jako výzkumný pracovník na projektu Komplexní přístupy k identifikaci, ochraně a údržbě historických systémů retence a distribuce vody v horských oblastech České republiky s ohledem na památkovou péči. Obecně se zabývá vývojem a fungováním správních úřadů v českých zemích v 19. a 20. století.

Doc. PhDr. Zbyněk Sviták, CSc. (nar. 1955)

Historický ústav Akademie věd ČR, pobočka Brno
svitak@phil.muni.cz
ORCID ID: 0000-0001-5826-5704

Vystudoval archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně (dnes Masarykova univerzita). Od osmdesátých let 20. století se věnuje diplomacie středověku i novověku, dějinám správního systému českého státu i habsburské monarchie a topografii venkova i městských areálů. Pedagogicky působí na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

PhDr. Michal Bureš, Ph.D. (nar. 1962)

Archeo Pro o. p. s.
michal.bures@archeo4u.cz

Vystudoval archeologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od poloviny osmdesátých let 20. století se věnuje výzkumům ohrožených lokalit, managementu archeologického dědictví, památkové a veřejné archeologii. V posledních desetiletích se zaměřuje také archeologii 20. století, zejména v prostoru Novohradských hor a podhůří. Pedagogicky v současnosti působí na Západočeské univerzitě v Plzni a Univerzitě Palackého v Olomouci.

Památky

Jižní Čechy
3/2024/2

Recenzovaný časopis

Vydává Národní památkový ústav s finanční podporou
Ministerstva kultury České republiky (IP DKRVO).

Evidenční číslo MK ČR E 24309

ISSN 2788-0435

Sídlo a IČ redakce:

Národní památkový ústav, Valdštejnské nám. 162/3,
118 01 Praha 1 – Malá Strana, IČ 75032333

Kontaktní e-mail: pamatky.gnr@npu.cz

**Webové stránky časopisu s požadavky na formální
úpravu textů:** <https://pamatky.npu.cz>

Pokyny pro autory příspěvků:

<https://pamatky.npu.cz>

Za původnost a věcnou správnost uveřejněných
příspěvků odpovídají autoři.

Články a studie procházejí nezávislým
recenzním řízením.

Prošlo jazykovou korekturou.

Fotografie na obálce: Dub u Prachatic, kamenný
klenutý most č. 14125-2, foto: Václav Toufar, 2022

Překlady: Eva Pardoe

Layout: Kateřina Landová

Grafická úprava a sazba: Martin Sládeček

Tisk: H. R. G. spol. s r. o., Svitavská 1203,
570 01 Litomyšl

Distribuce: Knihkupectví NPÚ, Na Perštýně 12, 110 00
Praha 1 – Staré Město, tel.: 234 653 331, 739 752 968,
e-mail: prodejna.praha@npu.cz

Informace o nabídce titulů vydaných NPÚ:

<https://www.npu.cz/knihkupectvi>

© Národní památkový ústav, Praha 2024

Ročník 3, číslo 2

Redakce:

Mgr. Martin Gaži

Redakční spolupráce:

Mgr. et Mgr. Kornélia Kolářová Takácsová, Th.D. et Ph.D.

Mgr. Milan Kudyn

Mgr. Kateřina Pražáková, Ph.D.

MgrA. Gabriela Zelenková

Redakční rada:

Mgr. et Mgr. Kornélia Kolářová Takácsová, Th.D. et Ph.D.

(předsedkyně)

MgrA. Gabriela Zelenková

(tajemnice)

redakční okruh jižní Čechy:

Mgr. Zdeněk Bezečný, Ph.D.

PhDr. Daniel Kovář

PhDr. Jan Šimánek

Mgr. Martin Gaži

Ing. Daniel Šnejd

redakční okruh západní Čechy:

PhDr. Eva Dittertová

Ing. arch. Petr Domanický

Mgr. Pavel Kodera, Ph.D.

doc. Mgr. Karel Nováček, Ph.D.

Mgr. Radek Široký, Ph.D.

Bc. Lukáš Smola

Mgr. Petr Sokol

redakční okruh východní Čechy:

doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.

Mgr. Ladislav Hloušek

doc. PhDr. Vladimír Hrubý

Mgr. Jindřich Kolda, Ph.D.

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

Mgr. Radek Pokorný

Ing. Jiří Slavík

PhDr. Zuzana Vlasáková, Ph.D.

redakční okruh Morava:

Mgr. Michal Kamp

Mgr. Petr Odehnal, Ph.D.

Mgr. David Valúšek

Mgr. Petr Žakovský, Ph.D.

Mgr. Jan Matyáš, Ph.D.

redakční okruh Morava a Slezsko:

doc. RNDr. Petr Bednář, Ph.D.

Mgr. Miroslav Kindl, Ph.D.

prof. PhDr. Irena Korbelařová, Dr.

doc. Mgr. Petr Kozák, Ph.D.

dott. Jana Michalčáková, Ph.D. et Ph.D.

doc. PhDr. Andrea Pokludová, Ph.D.

PhDr. Dalibor Prix, CSc.

Mgr. Jana Koudelová, Ph.D.

prof. PhDr. Ing. arch. Miloš Matěj, Ph.D. et Ph.D.

Mgr. Michaela Ryšková

Mgr. Martin Strakoš

Mgr. Michal Zezula, Ph.D.